

Zoogdier

jaargang 17 (3) september 2006

Hazelmuisen in Vlaanderen

Eikelmuis in de winter

Zeehondenjacht in Zeeland

Bijzondere dolfinen gestrand

Inhoud Zoogdier 17(3) september 2006

Voorpagina:

Hazelmuis

Foto: Rollin Verlinde

Artikelen

Hazelmuisen in Vlaanderen: het relaas van een zoektocht 3

Goedele Verbeylen

Met een eikelmuis de winter door 6

Annemarie van Diepenbeek

Zeehondenjacht in Zeeland: het effect van premies 9

Cees de Voors, Sophie Brasseur & Peter Reijnders

Bijzondere dolfijnen gestrand in Noord-Nederland 13

Nynke Ozinga & Pieter 't Hart

Hyperlink 16

Websites: Korenwolven, Mijn naam is haas, Reinaert de vos

Digitale publicaties: Vleermuizen in Luxemburg, Vleermuizen onder de loupe

Surf ook even naar: Kleine rovers, Na de crash

Forum 18

De wilde kat, meer dan welkom! Cornelia Godschalk

Waarnemingen 20

Manke haas, Grote bosmuizen toch niet langs de Maas, een rectificatie

Uit de literatuur 21

The Iberian lynx, Plaagdieren en ziekten

Verslagen 23

Zeezoogdieren op de Europese kaart Jan Willem Broekema

Uit de oude doos 24

Les Animaux du Monde Bob Vandendriessche

Natuur.nieuws 26

VZZ-nieuws 26

Zomerkamp Veldwerkgroep Macedonië, Veldagenda 2007

Oproep 30

Braakballen gezocht

Agenda 30

Achterpagina:

Hazenberg door Yvonne Struys

Foto: Marijke Drees

Hazelmuisen in Vlaanderen: het relaas van een zoektocht

Goedele Verbeylen

Hoewel de publicatie van het boek 'Zoogdieren in Vlaanderen' eind april 2004 misschien anders deed vermoeden, had tot voor kort niemand zicht op de werkelijke stand van zaken van de hazelmuis in Vlaanderen. In 2003, in dezelfde periode waarin de laatste hand werd gelegd aan de Vlaamse Zoogdierenatlas, startte de Zoogdierenwerkgroep van Natuurpunt met een aantal bescheiden inventarisatie-excursies in de Voerstreek.

We begonnen de zoektocht in Teuven, een van de weinige locaties waarvan we sterke vermoedens hadden dat er nog hazelmuisen *Muscardinus avellannarius* aanwezig waren. Tijdens deze excursie troffen we verscheidene hazelmuisnesten aan en zagen we ook twee hazelmuisjes in levende lijve. Het was voor de meesten onder ons de eerste kennismaking met de hazelmuis en een eerste ervaring in de zoektocht naar sporen van dit tot de verbeelding sprekende knaagdiertje.

In 2004 werd het onderzoek dan iets grootschaliger. In samenwerking met de provincie Limburg en LIKONA voerde de Zoogdierenwerkgroep een inventarisatie uit in een aantal bossen in Zuid-Limburg. Zoals we eerder al rapporteerden in Zoogdier (Verkem 2004, La Haye 2005), kon dit onderzoek alleen de zekere aanwezigheid van hazelmuisen bevestigen in Teuven (Voeren). Net over de taalgrens, in Tier de Lanaye, troffen we ook zekere sporen van hazelmuisen aan. Behalve het inventariseren op zich, verzamelden we zoveel mogelijk informatie in rond ecologie, inventarisatiemethodes en beschermingsmaatregelen. De resultaten van dit pilootproject verschenen in een eerste hazelmuisrapport (Verbeylen 2004).

Nieuwe vondsten in 2005

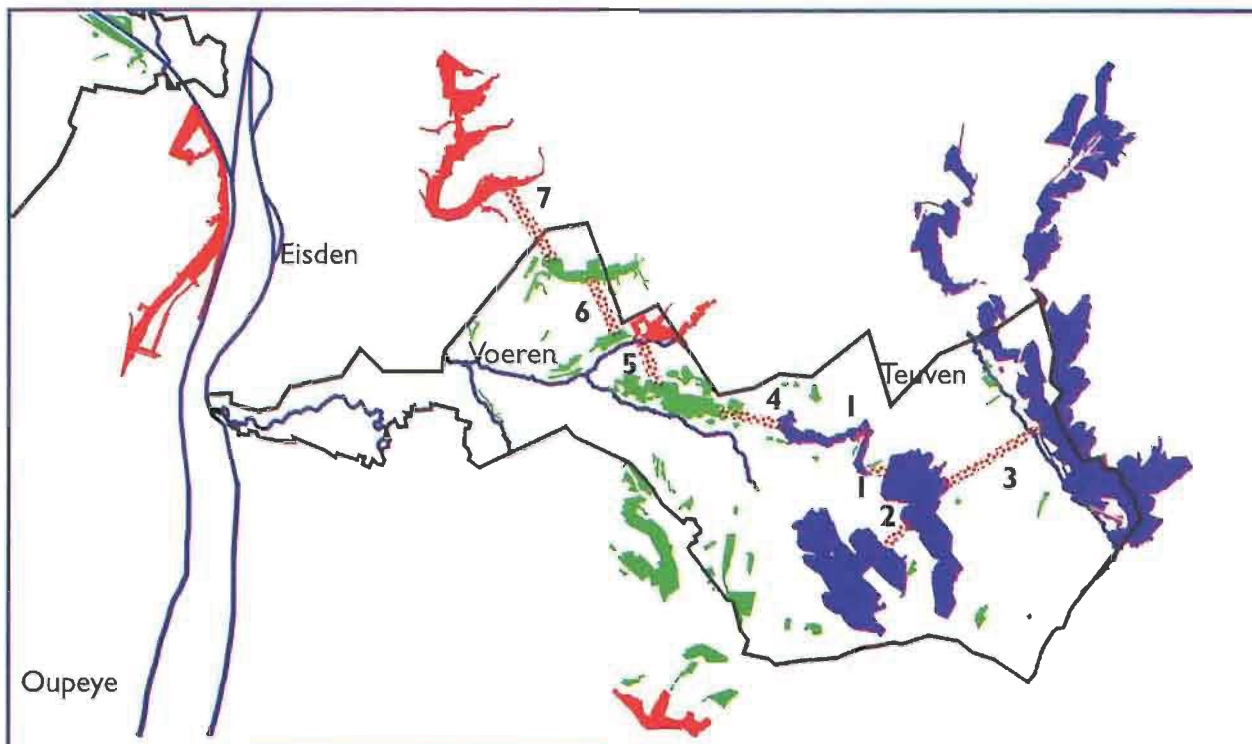
In 2005 zetten we ons arbeidsintensieve inventarisatiewerk in Zuid-Limburg voort. Dit leverde voor de Voerstreek maar liefst vier(!) nieuwe bossen met sporen van hazelmuisen op: Konenbos, Broekbos,

Veursbos en Vrouwenbos. Het kaartje op pagina 4 toont de bossen die actueel bezet zijn (blauw), de bossen waarvan we historische waarnemingen hebben maar niet weten of er nog hazelmuisen voorkomen (rood) en de bossen waarvan geen historische waarnemingen bekend zijn en die we nog moeten onderzoeken (groen). In de rest van Zuid-Limburg vonden we spijtig genoeg geen sporen meer.

Door het bijwonen van het zeer interessante congres over slaapmuisen in Polen (verslag

Hazelmuis in het bos. Let op de teek bij het rechteroor. Foto: Goedele Verbeylen

Het voorkomen van hazelmuisen in bossen in en rond de Voerstreek; blauw: actueel; rood: historische waarnemingen, nu onbekend; groen: geen historische waarnemingen, nog te onderzoeken. Gestippeld: voorgestelde corridors met daarbij de volgorde van prioriteit.

in Zoogdier 17(1) en de boeiende contacten met de Nederlandse hazelmuisonderzoekers leerden we veel bij. In het tweede hazelmuisrapport (Verbeylen & Verbelen 2006) deden we een aantal concrete aanbevelingen voor habitatverbetering en -verbinding (de nummers op de kaart geven bijvoorbeeld aan tussen welke bossen corridors dienen aangelegd te worden, met prioriteit 1 t/m 7). Deze maatregelen - die zeer dringend zijn gezien het zeer lage aantal nesten en de minimale hoeveelheid geschikte habitatplekken - zullen verder besproken worden met overheden en privé-eigenaars, hopelijk met een snelle realisatie tot gevolg. Al dit werk steunde volledig op de inzet van een kleine groep enthousiaste vrijwilligers, die kosten noch moeite spaarden om actie te ondernemen in het voordeel van de hazelmuis. Voor de inventarisaties in bosreservaten werkten we samen met het team Bosecologie en Bosbehandeling van het INBO.

Inventarisatie Vlaams-Brabant

Tegelijk namen we er in 2005 nog een tweede provincie bij van waar verschillende historische waarnemingen van hazelmuisen bekend waren: Vlaams-

Brabant. Dit project voerden we uit in samenwerking met de Provincie Vlaams-Brabant, BRAKONA en de Natuurstudiegroep Dijleland. Behalve de bossen met historische waarnemingen kamden we nog een hele reeks andere mogelijk geschikte bossen uit. Tot nu toe jammer genoeg zonder resultaat, we geven echter nog niet op. Habitatdegradatie en -versnippering lijken hier funest geweest te zijn voor deze zeer kwetsbare soort. Voor de gedetailleerde resultaten van dit project verwijzen we naar het derde hazelmuisrapport (Verbelen et al. 2006).

Bois de la Hutte

Ook in Zuid-West-Vlaanderen - of beter gezegd het aangrenzende Waalse gedeelte - maakten we beperkte vorderingen. We legden contacten met lokale vrijwilligers uit Ploegsteert die tot voor een aantal jaar heel regelmatig hazelmuisen aantroffen tijdens nestkastcontroles in het Bois de la Hutte. Dit bos bevindt zich op een steenworp van de bekendere Kemmelberg (156 m) in de West-Vlaamse Heuvelstreek, waar tot nu toe geen historische waarnemingen van hazelmuisen bekend zijn. Een aantal lokale mensen van de Zoogdierenwerkgroep

ging eens in deze grensstreek rondneuzen en trof er nog geschikt hazelmuisbiotoop aan. Een meer intensieve zoektocht naar hazelmuisssporen staat op het 'te doen'-lijstje voor 2006.

Historische waarnemingen

Een ander monnikenwerk waarmee we in 2005 grote vorderingen maakten, is het verifiëren van de ons bekende historische hazelmuiswaarnemingen. Er werd contact gezocht met de waarnemers van toen en van elke waarneming werden zoveel mogelijk details verzameld voor opname in de Zoogdierendatabank. Zo konden we een aantal waarnemingen uitsluiten als zijnde zeker niet van hazelmuis, maar kregen we ook nog een aantal extra waarnemingen die tot nu toe niet bekend waren.

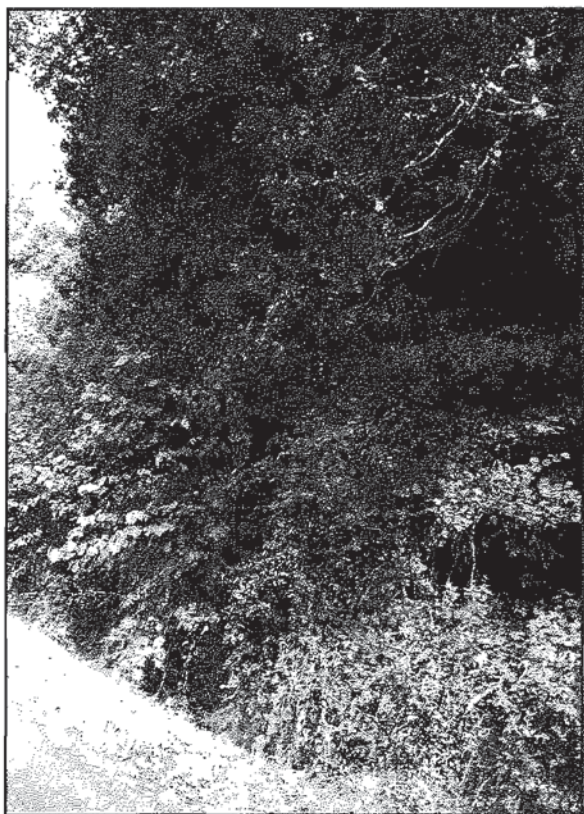
Ook in 2006 zal de Zoogdierenwerkgroep het inventarisatiewerk naar de hazelmuis verder zetten. We stelden een prioriteitenlijst op voor verdere inventarisaties, zodat we onze kostbare tijd in de

toekomst efficiënter kunnen besteden. Op basis van wat nu bekend is, kunnen we meer gericht te werk gaan en in Voeren zelfs al starten met een beperkte monitoring.

Wordt vervolgd...

Verder lezen?

- La Haye, M., 2005. Hazelmuisen in Vlaanderen en Nederland: grensoverschrijdend! Zoogdier 16(3): 8-11.
- Verbelen, D., Verbeylen, G., Van Lierop, F. & Moreau, K., 2006. Inventarisatie 2005 en verificatie van de historische waarnemingen van de hazelmuis (*Muscardinus avellanarius*) in Vlaams-Brabant (Vlaanderen). Rapport Natuurstudie 2006/3. Natuurpunt Zoogdierenwerkgroep Vlaanderen, Mechelen, België.
- Verbeylen, G., 2000. Inventarisatie 2004 en bescherming van de hazelmuis (*Muscardinus avellanarius*) in Zuid-Limburg (Vlaanderen). Rapport Natuurstudie 2004/4. Natuurpunt Zoogdierenwerkgroep, Mechelen, België.
- Verbeylen, G., 2006. Verslag van de 6th International Conference on Dormice (Gliridae), Siedlce (Polen), 20-24 september 2005. Zoogdier 17(1): 25-27.
- Verbeylen, G. & Verbelen, D., 2006. Endangered... en dan gered? Inventarisatie 2005 en concrete beschermingsmaatregelen voor de hazelmuis (*Muscardinus avellanarius*) in Zuid-Limburg (Vlaanderen), met bijzondere aandacht voor de bosreservaten. Rapport Natuurstudie 2006/1. Natuurpunt Zoogdierenwerkgroep Vlaanderen, Mechelen, België.
- Verkem, S., 2004. Pilotproject Hazelmuis in Vlaanderen goed van start. Zoogdier 15(3): 19.

Het hellingbos 'Bois de la Hutte' in Ploegsteert, Komen in de provincie Henegouwen, in vogelvlucht minder dan vijf km van de Kemmelberg in West-Vlaanderen. Foto: Bob Vandendriessche

Goedele Verbeylen

**Natuurpunt Zoogdierenwerkgroep
Willendriesstraat 30,
2812 Muizen**

**goedele@zoogdierenwerkgroep.be
www.zoogdierenwerkgroep.be**

Met een eikelmuis de winter door

Annemarie van Diepenbeek

Een door 'n kat gepakte eikelmuis die nog tekenen van leven vertoont zal de meeste dierenliefhebbers verleiden tot een spontane reddingsactie. Maar hoe pak je dat aan en voor welke verrassingen kom je vervolgens te staan? De belevenissen van een Franse eikelmuis in Nederlandse handen.

Op 25 augustus 1998 stopte de campinghoudster van camping dominiale in Montsauche (Morvan, Frankrijk) mij een versufte eikelmuis *Eliomys quercinus*, in handen, die even tevoren door haar kat was thuisgebracht. Toen ik het dier (een vrouwtje) in een plastic krat wilde leggen, bleek het ineens rapper dan verwacht en schoot het achter de rugleuning van een bank. Bij mijn poging het daarachter vandaan te halen (voorzichtig in verband met de gemakkelijk afstropende staart bij slaapmuizen) gebeurde wat ik juist probeerde te vermijden: de muis ontschoot me en in mijn hand had ik een leeg, harig staartje. De alsnog gevangen eikelmuis kreeg appeltjes, pruimen en verse eikels aangeboden. Het

dier toonde daar echter geen enkele interesse voor. Als het probeerde te lopen, viel het steeds om. Tenslotte kroop het in een mosbol. Mijn bedoeling was het van zijn angstig avontuur te laten bijkomen en het de volgende dag in de aangrenzende boomgaard weer los te laten.

De volgende dag lag de eikelmuis slap en koud in het mosnest. Terwijl ik haar in mijn hand had, voelde ik echter nog enkele reflexen. Nadat ik het dier een minuut of tien in mijn handen had opgewarmd, kwam er weer wat beweging in. Van loslaten zonder het risico dat de eikelmuis meteen weer voor de poes was, was geen sprake en dus kreeg ze een provisorisch warmwaterkruikje. Van een

aangeboden pruim at ze eindelijk iets, nadat deze doorgesneden was en ze er met minimale inspanning hapjes van kon nemen. De daaropvolgende weken leek ze soms monter en levendig, andere keren zag ze er uiterst beroerd uit en liep in een wankelende gang met halfdichte ogen door het inmiddels ingerichte terrarium. Een daarin geplaatste nestkast met een laag mos werd als dagverblijf geaccepteerd; alleen 's nachts kwam ze er uit om te eten. De ontvelde staarthelft droogde krullend op en viel er tenslotte na ongeveer twee weken als een verdroogd velletje af. Het resterende stuk staart groeide goed dicht en kreeg een wat verdikt uiteinde.

Uiteindelijk at de eikelmuis van de aangeboden pruim.
Foto: Annemarie van Diepenbeek

Eikelmuizen laten gemakkelijk het einde van hun staart los. Handig bij predatie, vervelend als je er een wil vangen.
Foto: Annemarie van Diepenbeek

Geen eikels

De eikelmuis at geen eikels of hazelnoten, wel tamme kastanjes, appels, pruimen en druiven. Walnoten at ze alleen als ze ontdopt waren. Water dronk ze volop. Toen ik haar sprinkhanen aanbood, sprong ze daar gretig bovenop zodra ze zich bewogen. Ook liet ik meelwormen los in het terrarium, die natuurlijk snel in het mos- en blad-tapijt onderdoken. De eikelmuis deed alle moeite om ze allemaal op te sporen; ze had duidelijk liever dierlijke dan plantaardige kost.

Half september begon ze aan de siliconenkit in een hoek van het terrarium te trekken, die ze misschien aanzag voor slakkenvlees. Ik ging er daarom toe over haar slakken aan te bieden, waarop ze verrassend reageerde. Zodra een slak maar een beetje bewoog, griste ze het diertje met een voorpoot van de bodem, trok met de andere voorpoot vliegensvlug en kennelijk geroutineerd het weke slakkenlijf uit zijn huisje en vrat het gretig op. Als de slak niet bewoog, taalde ze er niet naar. Van deze tuinslakken *Cepaea nemoralis*, meest exemplaren met een huisje van rond 15 mm doorsnee, vond ik als maaltijddrest ongeveer tweederde deel van de huisjes onbeschadigd terug, bij de overige was een gat langs de winding gebeten.

Winterklaar

Eind september was ze zichtbaar opgeknapt: de ogen stonden weer glanzend en bol in haar kopje en ze was flink mollig geworden. Vanaf dat moment werd ze heel schuw; ze liet zich nauwelijks nog zien, ook 's avonds niet. Vanaf 18 november raakte ze het aangeboden voedsel niet meer aan en begon ik aan voorbereiding van de winterslaap door het

terrarium - met een tussenstap - in een koudere ruimte te plaatsen. Een flinke hoop mos die ik als nestmateriaal in haar verblijf gelegd had, werd in de nachten daarop in het slaaphokje gesleept. Mijn intentie was om gedurende de winterslaap de gewichtsafname periodiek te noteren. Op 29 november lichtte ik voor het eerst het dak van haar slaaphok op. De inmiddels moddervette eikelmuis lag mooi opgerold in een mosbed, maar reageerde direct door schokbewegingen te maken met alle vier de poten. Dat ging gepaard met het uitstoten van een zacht, hoog jammerend geluidje. Het was een continue, afwisselend hoge en lage klaaglijke toon, die deed denken aan een groep krijsende meeuwen in de verte. Ze was dus nog niet 'van de wereld'. Gedurende de maand december deed ik wekelijks een poging om de muis in winterslaap te bekijken. Telkens als ik het dak van haar slaapkist optilde, gebeurde hetzelfde: het dier maakte wat schokkerige bewegingen met de poten en liet onmiddellijk hetzelfde klaagtoontje horen. Te licht in slaap dus om het dier eruit te nemen, te wegen en een foto te maken.

Half september begon de eikelmuis aan de siliconenkit van het terrarium te trekken.

Foto: Annemarie van Diepenbeek

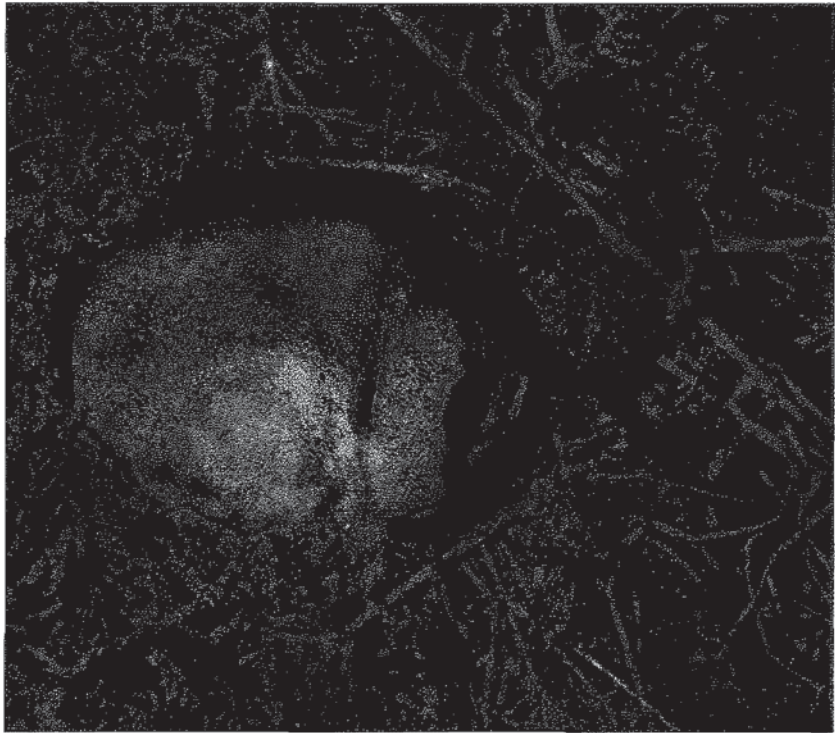
Van oudere vleermuisonderzoekers had ik gehoord dat ze dertig, veertig jaar geleden nog wel eens een winterslapende eikelmuis in de Limburgse groeves aantreffen. Deze lagen als opgerolde bolletjes, volledig verstard en koud in nisjes of scheuren, soms volledig onbedekt, soms ook in een bolletje nestmateriaal. Ze konden rustig op de hand genomen worden zonder dat ze wakker werden (mond. mededeling A.Voûte en W. Bongers). Dat was dus bij deze eikelmuis absoluut niet het geval.

Eerder had ik zelf een relmuis *Glis glis* twee jaar in gevangenschap gehad die in de winter van 1995/'96 de winterslaap ook in volkomen lethargische toestand doorgebracht had. Een jaar eerder was deze relmuis echter helemaal niet in winterslaap gegaan, ondanks rijkelijk voedselaanbod en nestmateriaal, ook niet nadat het terrarium in een koude ruimte geplaatst was.

In slaap

Pas op 5 januari 1999 lukte het, de winterslapende eikelmuis te fotograferen, echter zonder haar uit het mosnest te halen. Ook toen reageerde ze op de beweging in haar omgeving met het klaagtoontje. Om die reden heb ik daarna afgezien van verdere storingen en geen notitie kunnen maken van het gewichtsverlies gedurende de winterslaap.

Op 27 maart 1999 werd ze voor het eerst weer actief en liet wat knaagsporen achter aan enkele walnoten. Daarna was ze twee dagen inactief en vervolgens at ze op 30 maart weer wat van de aangeboden appel en walnoten. Behalve een hoopje keutels, waaruit bleek dat de spijsvertering weer op gang gekomen was, vond ik tot 25 april geen teken van leven, het eten werd niet aangeraakt. Op 16 april had ik voor de zekerheid nog eens poolshoogte genomen en de eikelmuis opgerold in het mosnest, in volledige lethargie aangetroffen. Bij deze gelegenheid gaf ze voor het eerst geen geluid toen de mosbal waarin ze lag, van boven geopend werd.

De eikelmuis in winterslaap in het mosnest. Foto: Annemarie van Diepenbeek

Toen ze op 25 april weer actief werd, bleek ze de winterslaap goed te zijn doorgekomen en minder vermagerd dan je zou verwachten. In twee dagen tijd produceerde ze 64 keutels, een aardige latrine! Wanneer de 'fruitrat' de keuze had tussen slakken en fruit, dan ging ook nu weer de voorkeur duidelijk uit naar de slakken.

Weer helemaal gezond, eerder wat mollig dan mager en met een glanzend vachtje is de eikelmuis begin mei 1999 in haar eigen, vertrouwde nestkast in een mooie appelboom op de vindplaats teruggezet.

Annemarie van Diepenbeek

Plevierdonk 3

5467 CT Veghel

m.v.diepenbeek@hetnet.nl

Zeehondenjacht in Zeeland: het effect van premies

Cees de Vooy (NIOZ), Sophie Brasseur & Peter Reijnders (IMARES)

Zeehonden zijn schadelijk voor de visserij. Tenminste, dat dacht men eeuwenlang. Jacht was het middel om de aantallen binnen de perken te houden. Om de jacht te stimuleren werd in Zeeland al in de zestiende eeuw een premie uitgelooft voor iedere gedode zeehond. Of premies effect hebben gehad, maakt een duik in de Zeeuwse archieven van de negentiende en begin twintigste eeuw duidelijk.

Eeuwenlang heeft men, ook in Nederland, zeehonden als zeer schadelijk voor de visserij beschouwd. Ook heerste de gedachte dat het toekennen van een premie voor elke gedode zeehond de jacht zou stimuleren en dat op deze wijze het aantal zeehonden zou worden beperkt.

Met name in Zeeland, met zijn goed ontwikkelde visserij, werd de behoefte aan jacht gevoeld. Reeds in 1591 werd door de Staten van Zeeland een plakkaat gepubliceerd waarin een premie werd gezet op iedere zeehond die in Zeeland zou worden gedood. Dit premiestelsel werd tot 1809 gehandhaafd, daarna weer ingevoerd van 1826 tot 1856.

In 1900 werd weer, maar nu voor het hele land, een premie ingevoerd die (met een onderbreking van 1924 tot 1927) tot 1934 heeft bestaan. Daarna bleef er ook zonder premie een zekere jacht op zeehonden voortbestaan tot deze in 1961 in Zeeland en in 1962 in de Waddenzee gesloten

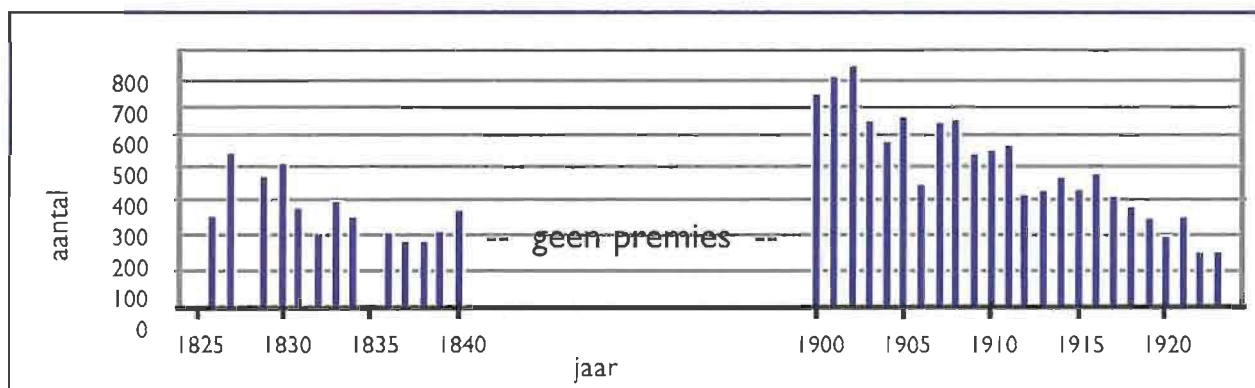
werd (Reijnders 1981, Schwartz 1991, de Vooy 2003). In het jaar 2002 werd de zeehond uit de Jachtwet gehaald en overgebracht naar de Flora- en faunawet.

In dit artikel willen we aan de hand van gegevens over aantallen gevangen zeehonden reconstrueren of die premies het beoogde effect hebben gehad.

Bronnen voor het onderzoek

Uit de registratie van de premies die uitgekeerd werden voor de zeehonden kunnen gegevens over de jacht worden afgeleid.

Gegevens over de uitbetaalde premies over de periode 1826-1856 bevinden zich in het Zeeuws Archief te Middelburg (Bestuur van de Visserijen). Hierin worden de per jaar gedode zeehonden vermeld over de periode 1826-1840, behalve in 1828 en 1835, waar de getallen helaas onvolledig zijn (figuur 1).

Figuur 1. Aantallen gevangen zeehonden waarvoor premie is uitbetaald in Zeeland in de perioden 1826-1856 en 1900-1924.

Over de jagers bevat het archief de uitbetaalde premies per kwartaal, waarbij de Bestuursleden bij naam vermeld worden en de andere tezamen als één bedrag worden gegeven. De verslagen over de jaren 1838, 1839 en 1840 ontbreken echter.

Gegevens over de twintigste eeuw werden ontleend aan: *Verslag van den Staat der Nederlandsche Zeevisserijen*, (1900-1910), de *Jaarverslagen der Visscherijinspectie* (1911-1920) en de *Verslagen en Mededelingen van de afdeling visscherijen, Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel* (vanaf 1921). In deze periode werd tot 1914 verschil gemaakt tussen mannetjes en wijfjes; voor de eerste categorie bedroeg de premie fl 2,50 en voor de laatste fl 3,--.

Aantallen gedode zeehonden

De aantallen gedode zeehonden worden aangegeven in figuur 1. In beide perioden werden in het begin wisselende aantallen gedood; vanaf het begin van de twintigste eeuw trad er een zekere stabilisatie op. De aantallen jaarlijks geschoten dieren in de twintigste eeuw waren beduidend hoger dan in de negentiende eeuw. Dat kan ten dele worden verklaard door efficiëntere vangmethoden (overgang van netten naar geweren). In hoeverre populatieomvang en/of sociaal-economische omstandigheden hierbij een rol hebben gespeeld is onduidelijk.

Bij de aantallen gevangen zeehonden in de negentiende eeuw zijn er duidelijk minder buit-

gemaakt tussen 1830 en 1839. Wij hebben daar twee mogelijke verklaringen voor, die beide in verband staan met de Belgische Opstand tegen Nederland. De onafhankelijkheidsverklaring vond plaats op 4 oktober 1830 en het vredesverdrag werd ondertekend op 19 april 1839. Ten eerste mochten gedurende deze jaren schepen op de Westerschelde 's nachts niet varen in verband met de oorlogshandelingen. Ten tweede waren de Belgische vissers door het Bestuur officieel uitgesloten (de Belgen probeerden overigens op slimme wijze toch een consent te bemachtigen door deze op naam van Nederlandse oud-vissers te stellen of door een kamer te huren in Nederland). Door die maatregelen was het zeer moeilijk zeehonden op de Westerschelde te vangen. Beide factoren zullen een rol hebben gespeeld (van de Broeke en Brusse 2004).

Jachtmethoden

Vanouds werden er drie methoden gebruikt om zeehonden te bemachtigen: met de knuppel, met behulp van netten en met vuurwapens. Het hing van de mogelijkheden en omstandigheden af welke methode gebruikt werd.

Knuppelen

In Nederland werd het knuppelen bijvoorbeeld toegepast door een bedrijfje in Noord-Groningen, bestaande uit drie personen, dat van 1860 tot 1905 bestaan heeft. Zij doodden per jaar ongeveer 200 zeehonden als die zich bij laag tij op de zandbanken bevonden. Uit de kadavers werd traan gekookt en de huiden werden verkocht (de Vooys et al. 1999).

Vangst met netten

Vangen met netten werd veel toegepast in de negentiende en het begin van de twintigste eeuw. Zeehonden liggen het liefst op de rand van een zandbank langs een

Succesvolle zeehondenjacht met het geweer op Schiermonnikoog.
Foto: Archief Klaas Uitgeest, Texel

geul zich in de zon te koesteren of te slapen. Een net van zo 'n 70 m lengte werd stroomopwaarts van deze ligplaats te water gelaten en met een roei-bootje of een waterzeil parallel aan de zandbank gebracht. De zeehonden lieten zich bij het zicht van het drijvende net in het water glijden maar kwamen in het net terecht en raakten hierin verward. Indien de dieren het net niet bemerkten hadden werden zij door een andere persoon met luid geschreeuw opgejaagd. Deze vangmethode was vrij effectief en in één trek werden er soms wel twintig gevangen (Anonymus 1852). Omdat het moeilijker was de dieren op die manier overdag te vangen vond de vangst meestal 's nachts plaats.

Vermeld moet worden dat, toen in 1900 nieuwe premies werden uitgelooft, verscheidene personen de nodige netten hebben aangeschaft en op zeehondenjacht gingen. Vooral de jonge dieren zouden worden gevangen. De premie was zeker niet laag. Het weekloon van een landarbeider bedroeg toen fl 3,--.

Gebruik van vuurwapens

In de eerste helft van de negentiende eeuw werden zeehonden waarschijnlijk niet met vuurwapens bejaagd. De geweren in die tijd waren musketten met een gladde loop die veel te onnauwkeurig waren om met succes op zeehonden te jagen. Met als stimulans de Amerikaanse burgeroorlog (1860-1865) en verdere technische ontwikkeling kwamen begin negentienhonderd geweren op de markt met getrokken loop met nauwe boring. Die droegen veel verder en schoten veel nauwkeuriger.

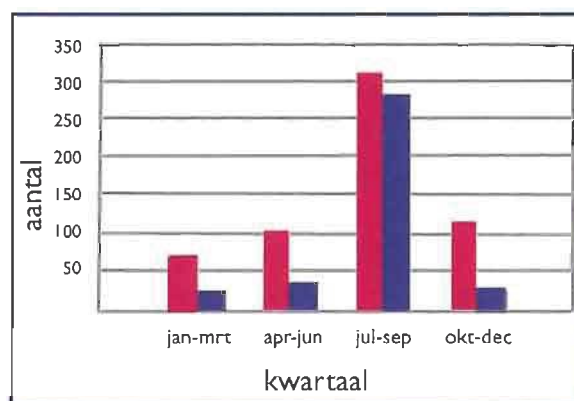
Toen in 1900 opnieuw een premie op het doden van zeehonden werd ingesteld, hield dit zeker niet in dat zeehonden nu uitsluitend met geweren bejaagd werden. Geweren, al waren ze wat nauwkeuriger, zijn voor het doden van zeehonden een niet al te geschikt wapen. Indien het schot mist, zijn de zeehonden van de plaat vertrokken en heeft men geen resultaat. Bovendien werd maar een derde van de geschoten zeehonden binnengehaald, de rest verdronk. Het gebruik van geweren bracht echter ook problemen met zich mee voor jagers die zich van andere methoden bedienden. De opbrengst van het eerder genoemde Groningse bedrijfje daalde tot een derde omdat, naar verluidt,

de zeehonden door het schieten zo schuw werden dat ze zelden meer in groepen op de zandbanken lagen. In het *Verslag van den Staat der Nederlandsche Zeevisserijen* van 1905 wordt vermeld dat het schieten op zeehonden in Zeeland de dieren zo schuw maakt dat jagers met netten ze niet meer kunnen benaderen. Het gebruik van geweren nam echter toch geleidelijk toe; in 1915 wordt vermeld dat een jager in St. Philipsland 105 zeehonden geschoten had.

Bijzonderheden over premiejacht in beide perioden

Wanneer het aantal gedode zeehonden per kwartaal wordt bekeken, valt op dat de zeehondenjacht in beide premieperioden een seizoensverschijnsel is. De meeste zeehonden worden in beide gebieden in het derde kwartaal buitgemaakt. Deze concentratie is in Zeeland nog wat duidelijker dan in de Waddenzee (figuur 2). Een mogelijke verklaring zou kunnen zijn dat de jagers in Zeeland, meer dan in het Waddengebied, de rest van het jaar andere werkzaamheden hadden.

Het gemiddelde aantal mannelijke en vrouwelijke dieren dat per jaar werd gedood tussen 1902 en 1914 verschilde enigszins tussen de Waddenzee en Zeeland. In de Waddenzee bedroeg het percentage gedode mannetjes 48%, in Zeeland 42%. Dit zou deels verklaard kunnen worden door het feit dat het percentage wijfjes in de buurt van de ligplaatsen in het derde kwartaal (zwangerschap en zogen) hoger is dan gedurende de rest van het jaar.

Figuur 2. Gemiddeld aantal gedode zeehonden voor de periode 1911-1914 per kwartaal in de Waddenzee (rood) en in Zeeland (blauw).

In beide perioden leverde een gering aantal jagers het merendeel van de zeehonden. In de negentiende eeuw ontvingen Bestuursleden van de 'Visscherijen op de Schelde en de Zeeuwse Stroomen' over de hele periode 70% van de premies. In de twintigste eeuw ontving een gering aantal jagers die per persoon meer dan tien zeehonden inleverden (10-20 jagers) samen 60% van de uitbetaalde premies; het betrof hier 5-7% van het aantal jagers. In de periode 1902-1910 werd door het resterende deel van de jagers gemiddeld een tot twee zeehonden per persoon aangebracht. In deze gevallen betrof het waarschijnlijk geen actieve jacht maar ging het om dieren die in fuiken waren verdrongen of die men toevallig tegenkwam. In de negentiende eeuw was dit wellicht ook zo, maar het aantal personen werd toen niet vermeld.

Was het premiestelsel succesvol?

Het doel dat met het premiesysteem beoogd werd, was door het stimuleren van de jacht de groei van de zeehondenpopulatie af te remmen of zelfs de populatie te verminderen. Tijdens de periode 1826-1840 daalde in Zeeland weliswaar het aantal gevangen zeehonden waarvoor premie werd uitbetaald, maar of dat werd veroorzaakt door minder dieren in de populatie is onduidelijk. Voor de tweede periode zijn er duidelijke aanwijzingen dat de bejaging tot sterke achteruitgang heeft geleid. Er werden toen gemiddeld jaarlijks beduidend meer dieren geschoten en op basis van afschotgegevens heeft Reijnders (1994) berekend dat de populatie in Zeeland vanaf het begin van de twintigste eeuw drastisch is afgenomen. Door overbejaging is die populatie uiteindelijk zo laag geworden dat door additionele bedreigingen zoals verontreinigingen, afdamming van leefgebied en verstoring, die populatie zich niet meer heeft kunnen herstellen (Reijnders et al. 2000). Dit is in tegenstelling met de ontwikkeling in de Waddenzee, waar vooral door immigratie vanuit Duitsland en Denemarken de populatie niet verder daalde en momenteel zelfstandig floreert.

De premiejacht tot 1934 en de 'gewone' jacht daarna heeft in die zin dus duidelijk resultaat opgeleverd. Dit heeft zeer negatief voor de populatie uitgepakt.

Verder lezen?

- Anonymus, 1852. De robbenvangst. *Sloet's Tijdschrift voor Staathuishoudkunde en Statistiek* 7: 195-208.
- Broeke, W. van den & P. Brusse, 2004. De betekenis van de visserij voor de Zeeuwse economie in de periode 1795-1849: 'niets dan vel en graat'? Netwerk, Jaarboek Visserijmuseum: 59-69.
- Reijnders, P.J.H., 1981. Management and conservation of the harbour seal (*Phoca vitulina*) population in the international Wadden Sea area. *Biol. Conserv.* 19: 213-221.
- Reijnders, P.J.H., 1983. The effect of seal hunting in Germany on the further existence of a harbour seal population in the Dutch Wadden Sea. *Z. f. Säugetierkunde* 48: 50-54.
- Reijnders, P.J.H., 1994. Historical population size of the harbour seal, *Phoca vitulina*, in the Delta area, SW Netherlands. *Hydrobiologia* 182/183: 557-560.
- Reijnders, P.J.H., S.M.J.M. Brasseur & A.G. Brinkman, 2000. Habitatgebruik en aantalsontwikkelingen van gewone zeehonden in de Oosterschelde en het overige Deltagebied. Wageningen, Alterra, Research Instituut voor de Groene Ruimte. Alterra-rapport 078. 56 blz. 25 fig.; 2 tab.; 46 ref.
- Schwartz, H., 1991. 'De kop levendich afgehouden' *Nehalennia* 85: 2-9.
- Vooys, Cees de, Sophie Brasseur & Peter Reijnders, 1999. Visserij en zeehonden in de vorige eeuw. *Waddenbulletin* 34: 40-41.
- Vooys, C.G.N. de, 2003. Premies voor de jacht op zeehonden in Zeeland, 1826-1856. *Nehalennia* 142: 34-39.

C.G.N. de Vooys

**Koninklijk Nederlands Instituut voor
Onderzoek der Zee (NIOZ),
Postbus 59, 1790 AB Den Burg, Texel.**

Bijzondere dolfijnen gestrand in Noord-Nederland

Nynke Osinga & Pieter 't Hart

Naast vele zeehonden en bruinvissen, strandden er afgelopen voorjaar enkele bijzondere dolfijnen op de Nederlandse kust. Het betrof een gestreepte dolfijn, een witflankdolfijn, een witsnuitdolfijn en een griend. Witsnuitdolfijnen stranden met enige regelmaat op de Nederlandse kust; strandingen van de andere soorten zijn zeldzaam.

Ieder jaar spoelen in Noord-Nederland vele zeezoogdieren aan. Sinds begin jaren zeventig is de Zeehondencrèche Pieterburen en haar EHBZ-netwerk (Eerste Hulp bij Zeehonden) betrokken bij de redding of berging en het onderzoeken van deze dieren. Alleen al in het jaar 2005 gaat het om 530 exemplaren van acht verschillende soorten. Veelal zijn het zeehonden, zoals gewone zeehonden *Phoca vitulina* en grijze zeehonden *Halichoerus grypus*, maar ook zeldzamere soorten als klapmutsen *Cystophora cristata*, zadelrobben *Pagophilus groenlandicus* en ringelrobben *Phoca hispida*. Dode bruinvissen *Phocoena phocoena* worden met regelmaat geborgen en onderzocht. Strandingen van dolfijnen of walvissen zijn zeldzaam. Vandaar dat de in de eerste maanden van 2006 gestrande dolfijnen het vermelden waard zijn.

Vier bijzondere dolfijnen

Op 3 maart strandde op de zuidkant van Vlieland, ter hoogte van het Posthuiswad, een jonge gestreepte dolfijn *Stenella coeruleoalba*. Waarschijnlijk is deze dolfijn levend gestrand. Gestreepte dolfijnen zijn een zeldzame verschijning in de Nederlandse wateren. De eerste gestreepte dolfijn strandde in 1967 op de Nederlandse kust. Over de jaren 1970-1997 werden vier exemplaren geregistreerd (Strandingsoverzichten in *Lutra* 1970-1997). Uit België is één waarneming bekend: een gestrand exemplaar in 1981. Gestreepte dolfijnen komen normaliter voor in dieper water van tropische tot warme, gematigde breedte. In de Noordoostelijke Atlantische Oceaan bevinden ze zich in wateren

Gestreepte dolfijn. Foto: Zeehondencrèche Pieterburen

dieper dan 1000 meter. De soort is algemeen in de Middellandse Zee en de Golf van Biskaje. De Waddenzee is voor deze soort niet geschikt; dit 1,44 meter lange vrouwtje was dan ook danig uit de koers geraakt. Gestreepte dolfijnen in de Middellandse Zee zijn begin jaren negentig slachtoffer geworden van een massasterfte veroorzaakt door een morbillivirus, nauw verwant aan het Phocine Distemper Virus (PDV) dat reeds twee keer (1988 en 2002) een massasterfte onder zeehonden in de Noordzee veroorzaakt heeft.

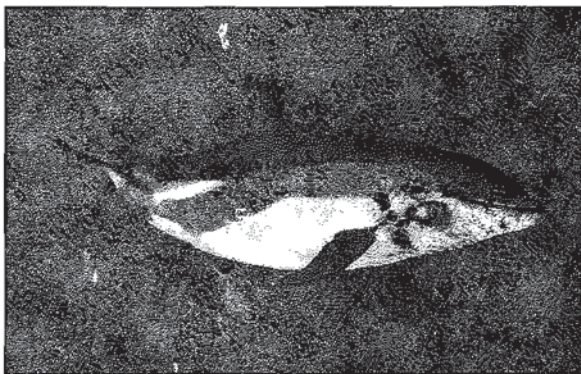
Op 8 maart strandde op de oostpunt van Schiermonnikoog een volwassen vrouwelijke witflankdolfijn *Lagenorhynchus acutus* van 2,20 meter. Ook deze soort is een zeldzame verschijning in de Nederlandse wateren. Over de jaren 1970-1997 werden in totaal vijf exemplaren geregistreerd. Uit België is één stranding uit de vorige eeuw bekend: in

februari 1999 strandde te Knokke-Heist een levend dier dat naar Harderwijk is overgebracht, waar het dier gestorven is. De witflankdolfijn leeft in grotere groepen in dieper water. Het verspreidingsgebied strekt zich uit over de koele, gematigde en sub-arctische wateren van de noordelijke Atlantische Oceaan. In Noordwest-Europa ten westen van Ierland, voor de Schotse en Noord-Engelse kust tot aan Noordwest Rusland. In de zuidelijke Noordzee en het Kanaal wordt deze soort zelden aangetroffen. De dolfin van 8 maart was uit de koers geraakt en mogelijk levend gestrand op Schiermonnikoog. Navigeren in de buurt van zandbanken is deze soort niet gewend; de glooiende zandbanken geven geen echo's na sonargebruik. Zo hebben de dolfinen mogelijk een vals gevoel van veiligheid als ze richting Waddenzee zwemmen.

De ondiepten in de Waddenzee zijn mogelijk ook de op 18 mei gestrande witsnuitdolfijn *Lagenorhynchus albirostris* fataal geworden. In de middag van de 18e werd door het vaartuig 'Blauwe Slenk' van Rijkswaterstaat een dode dolfin aangetroffen, drijvend in de Blauwe Slenk ter hoogte van het eiland Griend. De bemanning wist het 2,50 meter lange en 250 kilogram zware dier te bergen en mee te nemen naar de haven van Harlingen. Daar hebben medewerkers van de Zeehondencreche Pieterburen het dier in ontvangst genomen en naar Pieterburen gebracht. De volgende dag werd sectie verricht. Het skelet zal worden opgenomen in de collectie van Naturalis te Leiden. Uit de sectie bleek dat het een ouder volwassen vrouwtje betrof dat vermoedelijk enkele dagen daarvoor gestorven was ten gevolge van de levende stranding op een

zandbank. Gezien de overheersende oostelijke wind in de dagen voorafgaand aan de vondst in de Blauwe Slenk, moet het dier naar alle waarschijnlijkheid in de Waddenzee gestrand zijn, mogelijk aan de zuidkant van De Richel. Ook de beschadigingen door meeuwen duiden erop dat het dier korte tijd droog gelegen heeft. Doordat de wind naar het zuidwesten draaide, waardoor hogere waterstanden bereikt werden, is de dolfin waarschijnlijk losgeraakt van De Richel en verder de Waddenzee opgedreven. Witsnuitdolfijnen zijn minder zeldzaam in vergelijking met de in maart gestrande soorten; ieder jaar belanden er enkele exemplaren op de Nederlandse kust. Dit hangt samen met de minder pelagische verspreiding van deze soort. Witsnuitdolfijnen komen voor in de Noordzee en het Kanaal. Tijdens systematische waarnemingen vanaf de Stena Line veerdienst tussen Hoek van Holland en Harwich zijn observaties voor de zuidoostelijke Engelse kust talrijker dan aan Nederlandse zijde van de Noordzee.

Op 23 mei tenslotte strandde een volwassen vrouwelijke griend *Globicephala melaena* ter hoogte van paal 18 op het strand van Schiermonnikoog. Dankzij de hulp van de gemeente Schiermonnikoog kon dit dier geborgen worden. De griend lag niet ver van de plaats waar de witflankdolfijn tweeënhalve maand eerder gestrand was. Sectie werd in overleg met Naturalis verricht door de Zeehondencreche Pieterburen in samenwerking met de preparateur van het Fries Natuurmuseum. In dit museum zal het skelet tentoongesteld worden. Het dier had een lengte van 4,62 meter en een gewicht van 940 kilogram. Ook hier bleek dat het dier vermoedelijk levend gestrand was. Grienden zijn in Nederland een zeldzame verschijning; ze komen onder meer voor in het diepere water van de noordelijke Atlantische Oceaan. Op de Farøereilanden worden de dieren in grote getale gedood nadat ze in kleine baaien aan land gedreven zijn. Ook sterven grienden in massastrandings als ze met tientallen tegelijk op de kust zwemmen. In Nederland heeft een dergelijke stranding in 1825 bij St. Annaland op Tholen, Zeeland plaatsgevonden, waarbij 38 grienden strandden en er 37 stierven; één wist te ontkomen. Over de jaren 1970-1997 strandden in Nederland acht dieren van deze soort.

Witflankdolfijn op Schiermonnikoog.
Foto: Zeehondencreche Pieterburen

De op Schiermonnikoog gestrande griend.
Foto: Zeehondencrèche Pieterburen

Stranding, berging en onderzoek

De vier strandingen zijn stuk voor stuk interessant om te vermelden. Soorten die normaliter niet in onze wateren voorkomen, dienen zorgvuldig bekeken te worden. De influx van zadelrobber in 1987 en 1988, die gevolgd werd door de eerste PDV-uitbraak onder gewone zeehonden, is daarvoor zeer illustratief. Dit virus is zoals gezegd nauw verwant aan het morbillivirus dat onder de gestreepte dolfijnen een grote sterfte heeft veroorzaakt. Reden te meer dergelijke dieren nauwkeurig te onderzoeken. Wat de precieze oorzaak voor het levend stranden van de hier gemelde dieren is geweest, is moeilijk aan te geven. Uit de secties is gebleken dat de dieren alle in goede conditie verkeerden en er werden geen pathologische afwijkingen geconstateerd. Het is mogelijk dat de navigatie van de dolfijnen tekort schiet als ze in wateren met glooiende zandbanken terecht komen waarmee ze niet goed bekend zijn. Hetzelfde fenomeen zien we bij de potvisstrandingen als deze dieren in de fuik van de Noordzee terecht komen en vaak nietsvermoedend de ondiepten opzwemmen. Gelukkig is het al enkele malen gelukt potvissen weer terug in zee te krijgen of te voorkomen dat ze het strand op zouden zwemmen. Snel ingrijpen is bij in de proble-

men geraakte, levend gestrande zeezoogdieren van levensbelang. Al enkele keren is het gelukt levend gestrande dolfijnen en walvissen op tijd weer terug te brengen naar open zee. Bij dode zeezoogdieren is een snelle berging erg belangrijk omwille van de volksgezondheid en wetenschappelijk onderzoek.

Dankwoord

Onze dank gaat uit naar de vrijwilligers van het EHBZ-Pieterburen netwerk, de bemanning van het vaartuig 'Blauwe Slenk' (Rijkswaterstaat) en de gemeente Schiermonnikoog die een snelle berging mogelijk maakten. Tevens willen we Dr P.J.H. van Bree bedanken voor zijn bijdrage aan het manuscript.

Verder lezen?

- Bree, P.J.H. van, 1975. Over de skeletten van twee grienden, *Globicephala melaena* (Traill, 1809), afkomstig van de massastrandings op Tholen in 1825. *Lutra* 17: 6-8.
- Bressem, M.F. van, I.K.G. Visser, M.W.G. van de Bildt, J.S. Teppema, J.A. Raga, & A.D.M.E. Osterhaus, 1991. Morbillivirus infection in Mediterranean striped dolphins (*Stenella coeruleoalba*). *Veterinary Record*, 129: 471-472.
- Dudok van Heel, W.H., 1962. Sound and Cetacea: 407-508. Proefschrift Rijksuniversiteit Utrecht. J.B. Wolters, Groningen.
- Osinga, N., 2005. Monitoring of Cetaceans in the North Sea, the RIKZ aerial surveys and the Stena Line ferry surveys, Institute of Environmental Sciences, Leiden.
- Verkem, S., J. De Maeseneer, B. Vandendriessche, G. Verbeylen & S. Yskout, (red.), 2003. Zoogdieren in Vlaanderen. Ecologie en verspreiding van 1987 tot 2002. Natuurpunt studie & JNM-Zoogdierenwerkgroep, Mechelen & Gent, België.

Nynke Osinga

Zeehondencrèche Pieterburen
Hoofdstraat 94-a 9968 AG Pieterburen
0595-526526
nynke@zeehondencreche.nl

Hyperlink 3 - 2006

Websites

Korenwolveren

url: www.korenwolfwereld.nl

taal: Nederlands

De naam "korenwolf" is de Zuid-Limburgse benaming voor de hamster en een verbastering van het woord "korenwoof". Die laatste refereert naar de inhaligheid die gepaard gaat met het stockeren van voedsel: het zogenaamde "hamsteren".

De Nederlandse Limburgers werken al enige tijd aan de uitvoering van een soortbeschermingsplan voor het zeldzame beestje, dat ooit een pestsoort was. In 2005 ging het plan een nieuwe fase in. De provincie Limburg kreeg daarbij tot 2010 een sleutelrol toebedeeld. Om deze naar behoren te kunnen vervullen, heeft de politiek haar taken in deze aangelegenheid aan de Korenwolfcommissie gedelegeerd. Dit gezelschap neemt zijn opdracht ter harte. Om de betrokkenen en alle belangstellenden te informeren over de voortgang van het plan, en over de herintroductie van de hamster in het bijzonder, werd meteen een website opgezet die door de digitale nieuwsbrief 'Korenwolfwereld' wordt ondersteund.

Het is allicht muggenziften of een verkeerde inschatting van de doelgroep, maar het ontbreken van een doorverwijzing naar achtergronden en meer gedetailleerde basisinformatie, inclusief linken naar gelijklopende projecten elders is een tekortkoming. Zo lijkt me een link naar het oorspronkelijk 'Beschermingsplan hamster 2000-2004' hier op zijn plaats. Ook de relatie met Belgisch Limburg is allerm minst duidelijk. Daartegenover staat een heldere uitleg over de talrijke voornemens van de commissie.

Mijn naam is haas

url: www.irishhare.org

www.brown-hare-preservation.co.uk

taal: Engels

Er zijn van die zoogdiersoorten en -groepen waar naar je op het internet zonder zinnig resultaat urenlang kan zoeken. Uiteindelijk neem je genoeg met elk snippertje informatie dat je met veel moeite hebt opgesnord. De Europese haas en de sneeuwhaas behoren beide tot dat selecte groepje. Verder dan de hier vernoemde websites ben ik helaas niet gekomen en ik heb lang getwijfeld of ze een bespreking waard zijn. Doch ook op gebreken mag worden gewezen, al is het maar om internauten op ideeën te brengen. Ik kan u jammer genoeg enkel een kort bezoekje aanbevelen en allicht blijft uw honger naar kennis zitten. De schaarse informatie waarvan u wat wijzer wordt, heeft doorgaans met de bizarre Britse jachtgewoonten te maken. Zo weet u meteen wat de nadelige gevolgen zijn van de lange jacht op hazen, vooral dan in afgesloten domeinen. 't Is maar dat u het weet.

Reinaert de vos

url: www.reinaertdevos.nl

taal: Nederlands

Een website over de vos is niet echt vernieuwend, maar in het Nederlands zijn zulke sites wel dun gezaaid. Een vermelding is dan ook gepast; vooral omdat deze zijn mannetje staat ten overstaan van talrijke andere - vaak anderstalige - sites.

Niettegenstaande zijn grote sympathie voor de vos slaagt de auteur Albert Hidding erin om degelijke en onbevooroordeelde informatie te verstrekken die tot nadenken moet aanzetten. Recht voor de vuist. Hij maakt zich sterk voor een onbejaagde vos. Daarom vind je er veel gegevens over de vos-jacht. Alle mogelijkheden worden daarbij benut: tekst, beeld en klank. Aan het audiovisuele aspect moet nog worden gesleuteld. Veel filmpjes worden met horten en stoten afgespeeld en enkele linken werken niet. Bijzonder interessant is de rubriek "artikelen" waarin enkele onderzoeksresultaten over de impact van vossen op huisdieren worden voorgesteld. Het zou goed zijn enkele rechtstreekse links naar de bronsites of -documenten te voorzien. Linken naar andere sites zijn trouwens nergens terug te vinden. Ook de eigen forumlink werkt jammer genoeg niet, allicht omdat deze nog in opbouw is.

Digitale publicaties

Vleermuizen van Luxemburg

Je krijgt niet alle dagen de kans om een goed gestoffeerde verspreidingsatlas kosteloos en zonder meer in huis te halen. Deze Duitstalige atlas van de vleermuizen van Luxemburg werd opgedragen aan de voormalige conservator van het Musée national d'histoire naturelle Luxembourg, Victor Ferrant (een autodidact) die heel wat soorten op zijn naam

heeft staan echter geen zoogdieren. Behalve verspreidingsgegevens krijg je ook heel wat informatie over biologie, habitatgebruik en bescherming aangeleerd. Een echte aanrader.

www.mnhn.lu/recherche/ferrantia/liste_detail.asp?ID=2

Vleermuizen onder de loupe

We zijn niet allemaal doorwinterde vleermuizenkenners en voor diegenen die wat bijscholing kunnen gebruiken, is het goed om weten dat op het internet een goed gedocumenteerde tweedelige determinatiehandleiding voor Europese vleermuizen is terug te vinden. Gemaakt door twee Duitsers, maar in het Engels. Allen daarheen, zolang het kan.

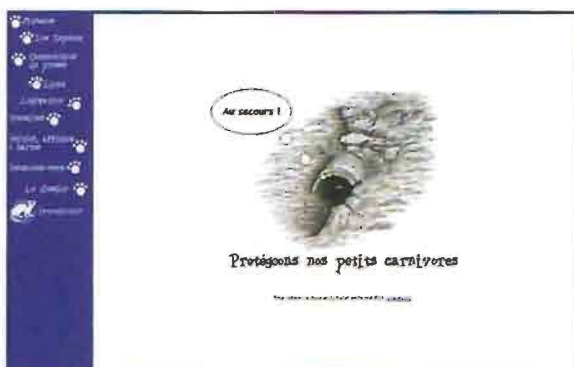
www.uni-tuebingen.de/tierphys/Kontakt/mitarbeiter_seiten/dietz.htm

Surf ook even naar:

Kleine rovers

De zoogdierenwerkgroep van de Waalse natuurvereniging Aves heeft al enkele jaren een actie lopen die de vooroordelen over onze inheemse roofdieren uit de wereld moet helpen. In tegenstelling tot Vlaanderen en Nederland is men in Wallonië een stuk minder begaan met deze struikrovers. Een eenvoudige maar leuke site waarop je kennis maakt met onze roofdieren.

www.aves.be/carnivores

Na de crash

In Groot-Brittannië worden aanrijdingen met herten en andere grote wildsoorten niet bijgehouden. Met het project 'Deer collisions' wil men hierin verandering brengen en zicht krijgen op de ernst van het probleem.

www.deercollisions.co.uk

Forum

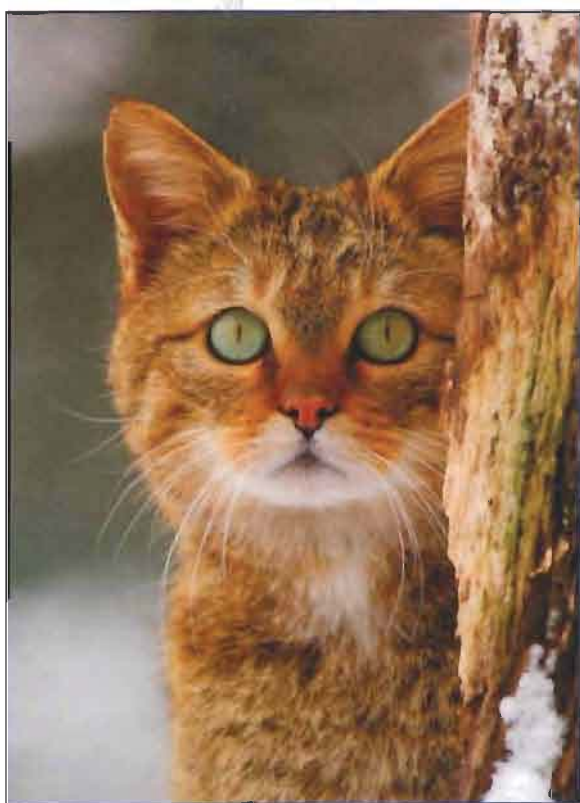
De wilde kat: meer dan welkom!

De wilde kat *Felis silvestris*, ook wel Europese boskat genoemd, is de voorouder van onze huiskat. Wilde katten kunnen gemakkelijk worden verward met wildkleurige 'cyperse' huiskatten. Tot en met de Romeinse tijd (tot ongeveer 400 na Chr.) kwam dit bijzonder mooie dier met zekerheid in 'de Nederlanden' voor. Sinds die tijd zijn we het spoor van de wilde kat bijster. Vanaf halverwege de vorige eeuw duiken er geruchten op over een mogelijke aanwezigheid in Nederland. In 1999 werd een dode wilde kat gevonden bij Groenlanden, in de buurt van Nijmegen. In vervolg daarop is een wetenschappelijk onderzoek gestart, of het bij dit soort vondsten om echte wilde katten ging. Het resultaat: enkele wilde katten hebben Nederland bereikt!

Maar is Nederland wel klaar voor de comeback van de wilde kat?

Mogelijkheden in Nederland

Momenteel houden de dichtstbijzijnde populaties zich op in de uitgestrekte bosgebieden ten zuid-

Jonge wilde kat. Foto: Rollin Verlinde

zuidoosten van Nederland. In de Eifel, de Ardennen en in oostelijke richting, het gebied tussen de Weser en het Harz-gebergte. De populaties in die gebieden groeien, zelfs zodanig dat een deel van de wilde katten gedwongen wordt aan de rand van de bossen of in meer open gebied te gaan leven.

De zogenoemde robuuste verbindingen, onderdeel van het toekomstige ecologisch netwerk van Europa PEEN (Pan-Europees Ecologisch Netwerk), waarmee men in de toekomst verbindingzones met de Nederlandse natuurgebieden wil realiseren, vergroten de kans dat zwervende wilde katten op zoek naar een territorium zich weer in Nederland gaan vestigen. Het zuidoostelijke deel van Nederland heeft voldoende voor hen geschikte habitat, zowel bosgebied als iets opener terrein met dekking door kleine bosjes en struikgewas. Ook de Veluwe zou een geschikt terrein zijn voor deze schuwe, behoedzame jager.

Negatieve aspecten

Het kan zijn dat men bij de komst van de wilde kat vreest voor een vergroting van de, al dan niet reële, schade die aan de fauna wordt toegebracht door verwilderde (huis)katten *Felis catus*. Daarbij moet worden opgemerkt dat het hier regelmatig onze huiskatten betreft, die overdag voor het raam in 't zonnetje liggen en 's nachts op avontuur uitgaan. Of zwervkatten die in het buitengebied van de stad hun territorium hebben. Ook zijn er de echte verwilderde huiskatten die een afgezonderd leven leiden en in de natuur (over)leven. De aanwezigheid van de wilde kat kan mogelijk schade aanrichten in populaties kleine dieren, zoals knaagdieren en amfibieën. Ook kan de wilde kat, net als de verwilderde huiskatten, voedsel weggapen van roofdieren, zoals de vos, marterachtigen en roofvogels.

Mogelijk vreest men ook voor hybridisatie van de wilde kat met de verwilderde huiskat. Of kruisingen op langere termijn succesvol en van invloed zijn, is een vraag waar de onderzoekers zich nog mee bezig houden.

Positieve kanten

De wilde kat heeft van oorsprong in ons land geleefd en kan als verrijking van onze fauna gezien worden. Als de wilde kat zich hier voor langere tijd,

De wilde kat is groter en robuuster dan onze huiskat en weegt 5 à 10 kg. Het haar is langer, vooral op de staart, daardoor oogt de staart dikker en ronder dan die van de huiskat. Hij wordt gekenmerkt door 3 tot 5 zwarte ringen en een zwarte stompe punt. De kat heeft een grijs tot geel/grijs en bruinige kleur. Vanaf zijn kop tot over zijn rug loopt een zwarte (soms grijzige) streep die eindigt op de staart. Meestal lopen er vanaf de rug richting buik (dwars)strepen over het lichaam. Wilde katten kunnen gemakkelijk worden verward met wildkleurige 'cypere' huiskatten. Natuurlijk zijn vele variaties in de kleurstelling en scherppte van de tekeningen mogelijk. In de schemering en 's nachts jaagt hij op kleine zoogdieren. Ongeveer 90-95% van zijn dieet bestaat uit allerlei muizensoorten. Voor het overige staan grotere zoogdieren zoals eekhoorns en konijnen op zijn menu, maar ook vogels, vissen, kleine reptielen, amfibieën en insecten. De wilde kat leeft voornamelijk solitair in een dichtbegroeid bosrijk gebied. Afhankelijk van de kwaliteit van het gebied, is het territorium ongeveer 3 t/m 10 km² groot. Overdag rust hij op beschutte plaatsen, zoals boomholtes, verlaten konijnenholen, dassenburchten, rotsspleten etc. In het wild bereiken ze een leeftijd van 3 tot 7 jaar.

minimaal 10 jaar, vestigt en gaat voortplanten, kunnen we volgens de criteria van het ministerie van LNV spreken van de eerste wilde katachtige soort in Nederland. Dat zou een bijzondere en verheugende gebeurtenis in onze 'faunageschiedenis' zijn. Het biedt Nederland een mooie gelegenheid om bij te dragen aan de uitbreiding van het leefgebied van de wilde kat en daarmee aan het voortbestaan van deze soort in Europa. Voor het soortbehoud is het goed als de populaties de mogelijkheid hebben toe te nemen en de verschillende populaties zich over een groter gebied kunnen verspreiden. Ook is het beter als de verschillende populaties met elkaar in contact komen te staan, zodat uitwisseling van genetisch materiaal mogelijk wordt. Dat zou het geval zijn als de wilde katten zowel uit zuidelijke als uit oostelijke richting ons land binnenkomen. De populaties daar zijn gezond, groeien gestaag en er zijn weinig tot geen meldingen van overlast.

Voor zoogdier- en natuurliefhebbers is het een leuke bijkomstigheid en een uitdaging om wilde katten in hun natuurlijke omgeving waar te nemen. Maar voordat de wilde kat zich hier duurzaam kan vestigen is er méér nodig dan de constatering dat er voldoende geschikt biotoop is.

Jacht

De wilde kat is, in tegenstelling tot de verwilderde huiskat, een beschermde diersoort. Hij is opgenomen in de Flora- en faunawet en in de Habitatrichtlijn. Dit laatste houdt in dat deze soort van communautair belang is en strikt beschermd dient te worden. Het doden van de wilde kat is dus niet toegestaan en gevangen exemplaren moeten meteen worden losgelaten. Omdat de wilde kat een solitair levend dier is, zullen de eerste zwervende exemplaren die zich op Nederlands grondgebied begeven niet veel kans van overleven hebben. Veelal zullen ze worden aangezien voor verwilderde huiskatten die als exoten worden beschouwd en juist wél mogen (en soms moeten) worden afgeschoten of gevangen.

Wilde kat in de winter. Foto: Rollin Verlinde

Omdat het verschil tussen de twee soorten op afstand moeilijk valt waar te nemen, is het noodzakelijk dat jagers bij twijfel niet schieten maar proberen een goede indruk van het dier te krijgen. Naast de uiterlijke verschillen is de manier van (voort)bewegen en het gedrag anders. D.m.v. sporen, prenten, foto's en video's kan hierover voorlichting gegeven worden. Het zou fantastisch zijn als jagers zich daarin zouden willen verdiepen en bij een ontmoeting met een verdachte roofkat nog eens goed zouden kijken welke kattensoort ze op de korrel hebben.

In plaats van afschieten, zou het verplicht moeten worden verwilderde huiskatten te vangen, zodat determinatie van de dieren mogelijk is. Een prachtig voorbeeld van de uitvoering van een dergelijk vangbeleid is te lezen in *Zoogdier* 2006-17(2), 'Een wilde kat in huis'.

Conclusie

Zonder aanpassing van de jacht op verwilderde huiskatten heeft de wilde kat in Nederland waarschijnlijk weinig kansen. Nu er wilde katten in Nederland zijn waargenomen zou het goed zijn als jagers zich van de verschillen met de huiskat op de hoogte stellen en bij twijfel niet vuren. Voor de natuurliefhebber is dit een mooie tijd om naar de wilde kat te speuren.

Belangrijk is dat er meer informatie over de wilde kat bekend gemaakt wordt, bijvoorbeeld in de vorm van een brochure die bij informatiecentra als VVV, bezoekerscentra van natuurgebieden en door de Zoogdiervereniging VZZ verstrekt kan worden.

Mocht u de unieke gelegenheid krijgen een echte wilde kat te spotten: probeer duidelijke waarnemingen te verkrijgen, maak zo mogelijk foto's en meld het de VZZ.

Cornelia Godschalk

*Studente Diermanagement, Van Hall Larenstein
cgodschalk@home.nl*

Een uitgebreid verslag van het in de inleiding genoemde onderzoek, 'The wild cat finally recorded in the Netherlands', is te lezen in Lutra 48(2); het is ook te downloaden van www.vzz.nl.

Waarnemingen

Manke haas

Enkele maanden geleden vond ik bij een vossenburcht aan de rand van de stad Groningen diverse prooiresten, waaronder enkele botten van hazen. Eén van deze botten, een rechter humerus (opperarm), vertoonde een opvallende afwijking. Het bot laat duidelijk zien dat dit gebroken is geweest, waarna de verschoven delen weer aan elkaar zijn gegroeid. De haas moet door de daardoor veroorzaakte verkorting van de rechter voorpoot behoorlijk mank hebben gelopen. Gezien de mate van vergroeiing en de resorptie (opname) van bot aan de uiteinden van de breuk heeft het dier echter nog geruime tijd met de verwonding weten te overleven. Uiteindelijk was een vos hem toch te snel af ...

Rob Koelman

Het vergroeide bot met daaronder een normale humerus van een haas. Foto: Rob Koelman

Grote bosmuis toch niet langs de Maas: een rectificatie.

In *Zoogdier* 11(4) wordt melding gemaakt van een braakbalvondst van twee grote bosmuizen *Apodemus flavicollis* in een partij kerkuil braakballen uit de omgeving van Geulle aan de Maas (La Haye & Ummels, 2000). De braakballen waren verzameld in januari 1999 in het kader van de VZZ Braakbalmonitoring. De vondst van twee grote bosmuizen vormde de eerste concrete aanwijzing voor het voorkomen van deze soort in Limburg buiten

de omgeving van het Vijlenerbosschen complex (Barendse, 1993; La Haye & Ummels, 2000).

In november 2005 hebben de Zoogdierenwerkgroepen van de NJN en JNM getracht om in een aantal bosgebieden rondom Geulle aan de Maas de soort te vangen met muizenvallen. Deze poging leverde echter geen grote bosmuizen op, maar ca. 50 vangsten van de gewone bosmuis *Apodemus sylvaticus* verspreid over verschillende kilometerhokken. Naar aanleiding van dit teleurstellende resultaat zijn de schedelresten van de twee grote bosmuizen opgezocht in de collectie van de VZZ en opnieuw bekeken. Bij controle bleek dat de resten eerder verkeerd waren gedetermineerd. De schedels bleken op basis van de schedelmaten (kiezenrij bovenkaak en de lengte van de onderkaak) onmiskenbaar van gewone bosmuizen te zijn. Daardoor is het bekende verspreidingsgebied van de grote bosmuis in Limburg weer beperkt tot het Vijlenerbosschen-complex en de Eyserbossen ten noorden van dit gebied. De losse waarnemingen ten westen van de Geul (zie Bitter, 1996 voor een overzicht) verdienen een nadere onderbouwing, want vooralsnog ontbreken voor deze waarnemingen controleerbare bewijzen.

Verder lezen?

- Barendse, R., 1993. Muizen in het zuidoosten van Zuid-Limburg. *De Bosmuis* 31 (2): 23-72.
- Bitter, R. 1996. Toch niet zeldzaam? Grote bosmuis in Zuid-Limburg. *Zoogdier* 7 (1): 14-18.
- La Haye, M. & J. Ummels 2000. Braakbalvondst grote bosmuis langs de Maas. *Zoogdier* 11 (4): 27.

Maurice La Haye & Johannes Regelink
Daalseweg 314
6523 CE Nijmegen

WAARNEMINGEN

In de lezersenquête dit voorjaar heeft U massaal aangegeven om meer artikelen in deze rubriek te willen lezen. Geef uw interessante waarnemingen door en help zo de redactie om uw lezerswens in vervulling te laten gaan.

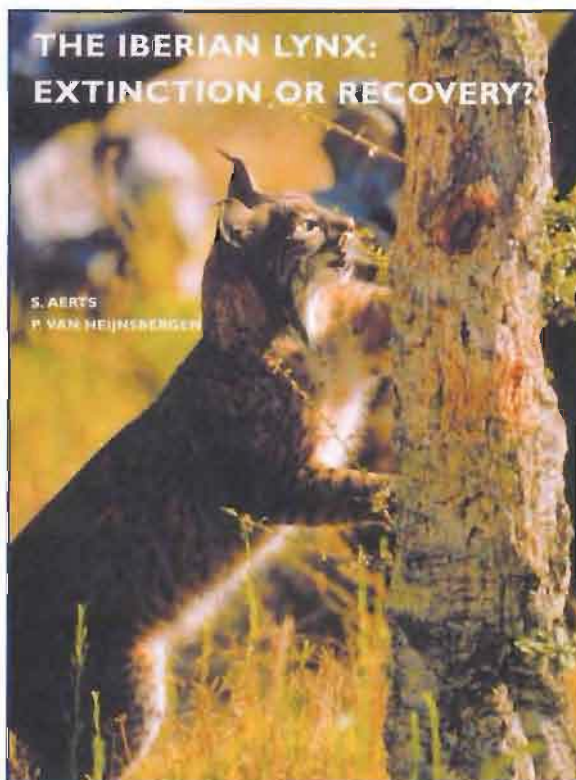
Uit de literatuur

The Iberian lynx: extinction or recovery?

De pardel los of Iberische lynx is de laatste eeuw de meest bedreigde kattensoort van de wereld geworden. Zo'n honderd jaar geleden kwam de soort nog overal in heel Spanje en Portugal voor; 25 jaar geleden waren er nog duizend en nu ligt het aantal rond de honderd, verspreid over twee populaties. De IUCN probeert door middel van dit boekje meer aandacht voor het probleem te krijgen en de coördinatie tussen nationale en internationale organisaties te verbeteren.

De biologische achtergronden (oorsprong, verspreiding, ecologie, bedreigingen) worden systematisch bij elkaar gezet door Stephan Aerts. De belangrijkste bedreigingen zijn het verdwijnen en degenereren van de habitat. Daarnaast is het aantal verkeersslachtoffers relatief hoog en is er weinig te eten. Konijnen vormen van origine het stapelvoedsel en ook in Spanje woedden myxomatose en RHD.

Uitgebreid wordt ingegaan op de mogelijke beschermingsmaatregelen. Het al in 1992 gestarte fokprogramma begint eindelijk resultaten te krijgen.

Het zal veel inspanning vergen om de verschillende bedreigingen tot staan te brengen en weer een behoorlijke basis op te bouwen. Dat vereist ook internationale inspanningen.

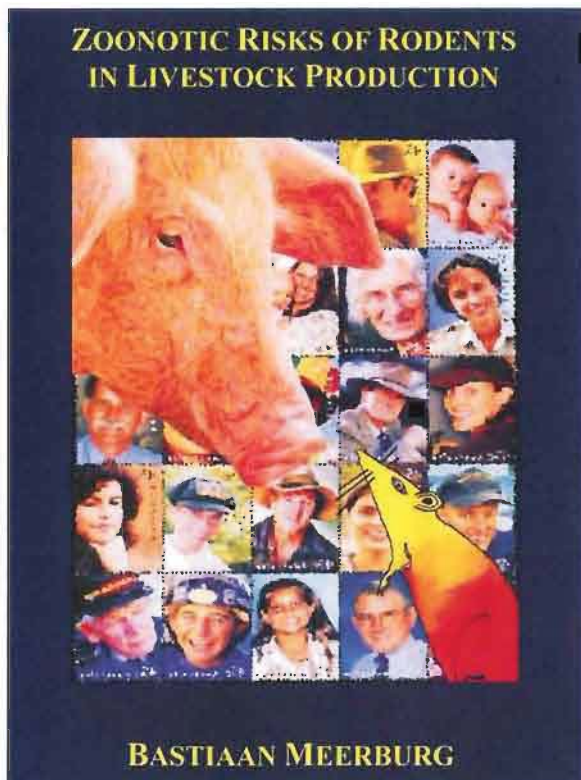
De jurist Pieter van Heijnsbergen schetst de verschillende aspecten van wetten en conventies, waar deze lynx onder valt. De taken of activiteiten van de betrokken verschillende gouvernementele en niet-gouvernementele organisaties zullen nauwer op elkaar moeten worden afgestemd. Daarbij zullen de inspanningen, óók financieel moeten worden opgevoerd. Want het dreigende uitsterven van de eerste grote kat sinds de sabeltandtijger (zo'n tienduizend jaar geleden) kunnen we toch niet laten gebeuren, zeker niet in onze eigen achtertuin.

Marius den Boer

- Aerts, S. & P. van Heijnsbergen. 2006. The Iberian lynx: extinction or recovery? IUCN, 48 pp. ISBN 10-90-75909-16-0

Plagadieren en ziekten

Op 24 mei promoveerde onze redactiemedewerker Bastiaan Meerburg aan de universiteit van Amsterdam. Van harte gefeliciteerd!

Zijn proefschrift gaat over knaagdieren op biologische veehouderijen. Niet alleen veroorzaken ze (knaag)schade en eten ze een deel van het veevoer, ze kunnen ook ziekteverwekkers overdragen. Mensen kunnen ziek worden door direct contact met knaagdieren en door consumptie van melk of vlees van besmet vee. Plagadierbeheersing wordt daarom een prioriteit voor de eliminatie van pathogenen.

Van verschillende ziekteverwekkers (Salmonella, Campylobacter en Toxoplasma) werd bij wilde knaagdieren het besmettingsniveau gemeten. Van de 282 dieren, verdeeld over 10 soorten 'muizen' (van huisspitsmuis tot noordse woelmuis) werden van Campylobacter en Salmonella alleen besmettingen gevonden bij de huismuis en de bruine rat.

Bij de overdracht van Toxoplasma spelen vooral katten een rol van betekenis. Een substantieel deel van de kleine zoogdieren (met name huisspitsmuizen) is drager van de parasiet. De (detectie-)technieken moeten hier nog verder worden ontwikkeld om goede conclusies over het vóórkomen en de effecten in de voedselketen te kunnen trekken.

Interessant is ook het hoofdstuk met een ethische analyse van plagadierbestrijding (niet overbodig in een land waar je geen bijenmerkjes mag plakken op vleermuizen om het gedrag te onderzoeken, maar wel muskusratten in vallen mag laten verdrieken, wat verder nergens in Europa is toegestaan). Gepleit wordt voor een aanpassing in methoden van plagadierbestrijding, en vooral ook het kort houden van knaagdierpopulaties. Daarnaast is een goede behandeling van dierlijke producten voor consumptie zeker zo belangrijk, zoals snel invriezen, eventueel bestralen en in elk geval het door de consument goed verhitten van vlees.

Maar we moeten beseffen dat er ondanks het toepassen van allerlei maatregelen een spanning blijft tussen diervriendelijke manieren van het produceren van voedingsmiddelen en de voedselveiligheid.

Marius den Boer

- B.G. Meerburg. 2006. Zoonotic Risks of Rodents in Livestock Production. 176pp. Universiteit van Amsterdam. ISBN 10-90-810639-1-X

Verslagen

Zeezoogdieren op de Europese kaart

De Europese walviskundigenvereniging, European Cetacean Society of ECS, is naar alle waarschijnlijkheid een van de grootste wetenschappelijke zoogdierorganisaties in Europa, met ruim 500 leden uit tientallen landen. De vereniging brengt wetenschappers, beleidsmedewerkers en studenten bijeen met als specialisatie walvissen, dolfijnen, zeehonden, walrussen en andere zeezoogdieren. De grootste Europese tegenhanger is de EAAM (European Association of Aquatic Mammals) die zich meer richt op beheer in gevangenschap: dolfinaria en dierenparken. De EAAM en ECS onderhouden onderling goede relaties.

Elk jaar wordt een conferentie georganiseerd over zeezoogdieren en dit keer was centraal Europa aan de beurt: het marien-biologisch instituut in Hel (Polen) fungeerde als gastheer. In Gdynia, een van de drie steden Gdynia-Sopot-Gdansk, was het concertgebouw het centrum voor de 20ste conferentie, een jubileum om eens extra te vieren. De conferentie, geopend door de Minister van Milieuzaken, de Rector van Gdansk Universiteit en de Burgemeester van Gdynia, duurde dan ook vier in plaats van drie dagen. Zo'n 450 bezoekers bezochten de conferentie die traditiegetrouw bestond uit meer dan 55 lezingen, bijna 600 posters, twee extra dagen met workshops en de roemruchte sociale activiteiten. Elke conferentie wordt bovendien aangegrepen om een avond met video voor het publiek open te stellen. Mede omdat ik in staat was hiervoor een oproep te doen tijdens een interview door de lokale televisie was de grote zaal tot de nok toe gevuld. Die sociale handreiking vindt de ECS erg belangrijk.

Om een idee van de opbouw te krijgen: van de 500 leden is de helft 'hard-core', mensen die al jaren betrokken zijn bij de ECS en/of het vakgebied. De andere helft is een wisselende groep van studenten die een of twee jaar lid blijven. Dat verenigingsmodel is al jaren stabiel omdat de vereniging zich sterk op studenten richt. Studenten krijgen dan ook voordelen als reiscompensatie, speciale prijzen en er is een studentenbestuurslid.

De bruinvis van Piotr Yahouvkovsky op de pier van Gdynia. Foto: Jan Willem Broekema

Dit jaar concentreerde de conferentie zich op de co-existentie van mensen en zeezoogdieren in kustgebieden. Visserij en bijvangsten, verstoring, toerisme, windparken en vervuiling werden allemaal besproken. Met name in de drukke Botnische Golf is dit een belangrijk onderwerp. Een onvoorziene en zeer welkome bijdrage werd geleverd door een bultrugwalvis *Megaptera novaeangliae* welke zich tijdens de conferentie voor de kust vertoonde. Deze wel erg onverwachte gast zorgde voor veel mediabelangstelling (kranten, tijdschriften, radio en televisie). Het bestuur zag de kans om hiermee de milieubescherming van de Botnische Golf extra onder de aandacht van de Polen te brengen.

Het mag geen verbazing wekken dat de conferentie met name gebruikt werd om informatie uit te wisselen en met elkaar bekend te raken. Onderzoeksmethodes en -gebieden, mathematische benaderingen, schattingen, GPS en vliegtuigtellingen, chemie, microbiologie, anatomie, geluid, voeding, ecologie - alles vond een plaats. De klapper was de onthulling van een prachtig beeld van de Bruinvis *Phocoena phocoena* van Piotr Yahouvkovsky op de grote wandelpier van Gdynia.

De ECS wil in 2007 in San Sebastián (Spanje) bijeenkomen en hoopt in 2008 een plaats in Nederland te kunnen krijgen. Sinds de oprichting

in 1987 is de ECS nog nooit in Nederland geweest, terwijl de Werkgroep Zeezoogdieren van de VZZ toch ook aan de basis van de ECS heeft gestaan. Wij lichten geïnteresseerde VZZ-leden graag nader in.

Zie voor meer details:

www.EuropeanCetaceanSociety.EU

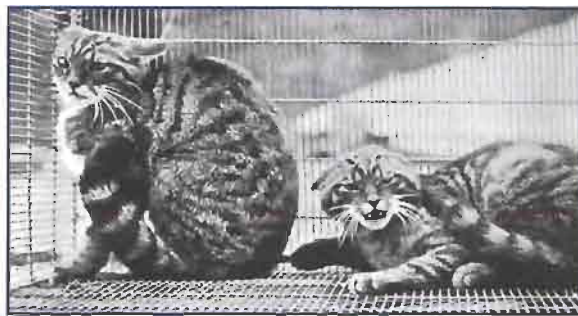
Jan Willem Broekema
bestuurslid ECS
j.w.broekema@INTER.NLNET

Uit de oude doos

'Les Animaux Vivants du Monde'

Het boek 'Les Animaux Vivants du Monde, Histoire Naturelle Illustrée d'après la photographie directe.' werd vertaald uit het Engels en begin twintigste eeuw in het Frans uitgegeven door Ernest Flammarion in Parijs. Het boek, dat eigenlijk een compilatie is van 24 'livraisons' of afleveringen, bevat een voorwoord van Edmond Perrier, toenmalig directeur van het Muséum d'histoire naturelle in Parijs. Niet het eerste het beste boekje dus, en jawel, op internet kun je nagaan dat er goed voor betaald wordt. Aan de roofdieren wordt ook in dit boek, zoals gebruikelijk in de meeste oude boeken over zoogdieren, verhoudingsgewijs veel aandacht besteed. De vleermuizen bijvoorbeeld, die als groep toch ruim een vijfde van alle soorten zoogdieren vertegenwoordigen, moeten het stellen met maar drie van de bijna vierhonderd bladzijden. Helemaal in de sfeer van zijn tijd beschrijft de auteur, Charles J. Cornish, de groep van de roofdieren als wreed-aardig, sluw en schadelijk.

Een uitgesproken stelling neemt Cornish in over de wilde kat: die beschouwt hij, ondanks haar

"Deze wilde katten, van M.P. Leigh Pemberton laten, ondanks hun goede verzorging en voeding, hun verfoeilijke aard op hun gezicht aflezen."

kleine gestalte, als de meest woeste, slecht gezinde en minst tembare van alle katachtigen. Hij illustreert zijn stelling onder meer met het verhaal van een wilde kat in een dierentuin, die zelfs na acht jaar gevangenschap in vrij goede omstandigheden nog steeds naar alles en iedereen gromt en krijst, zelfs naar de bewaker die haar voedt. Zelfs jonge wilde katjes blijven volgens de auteur na verloop van tijd in gevangenschap erg wild en ontembaar. Dit uiter-aard in tegenstelling tot veel grote katten zoals leeuwen en tijgers die zich vrij gemakkelijk laten dressereren. Op een trommel een dansje uitvoeren is niks voor een wilde kat. De restanten van dit eigen-zinnige gedrag zie je nog in onze zogenaamd gedomesticeerde huiskatten, die ongeacht hun baasjes orders uiteindelijk toch doen waar ze zin in hebben. Een vorig artikel in *Zoogdier* illustreert deze stelling. De naam 'wilde kat' lijkt dus goed gekozen.

Soms begint de teneur over roofdieren in oude boeken zo eentonig te klinken, dat een mens zich afvraagt hoe het ooit nog goed is gekomen. Is het eigenlijk wel helemaal goed gekomen? Over de lynx: "In streken waar schapenkuddes nog vrij grazen, zoals in Griekenland en in de Balkan, is de lynx een grote vijand van de kuddes. In Noorwegen, waar de lynx intussen veel zeldzamer geworden is, acht men zijn reputatie traditioneel nog twijfelachtiger dan die van de wolf, en dus is de prijs op de kop van een lynx veel hoger. In Siberië en in het noorden van Rusland wordt het merendeel van de huiden van gevangen lynxen verkocht aan de Chinezen. De lynxenhuiden die naar Londen gebracht worden (om er te verkopen) zijn meestal afkomstig van de Canadese lynx."

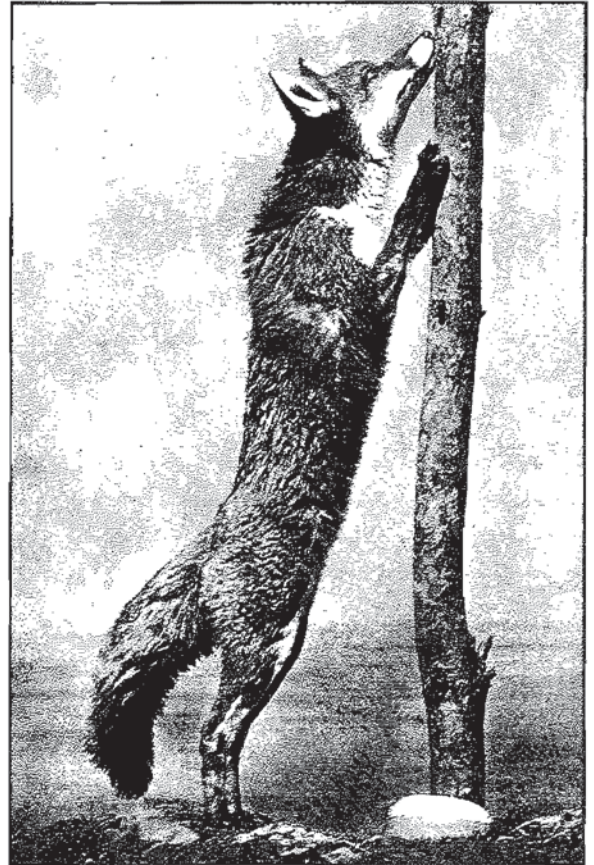
Zie hier een blik op hoe honderd jaar geleden over de lynx werd gedacht en geschreven: "een wreed monster dat nog het meeste opbracht als het dood was en zijn huid duur verkocht kon worden". Dat van die 'regulerende rol in het ecosysteem' kwam duidelijk pas véél later.

Het liedje gaat verder bij het hoofdstuk over de wolf die, zo schrijft de auteur, "...tijdens elke strenge winter vanuit Rusland en de Karpaten Europa komt binnentrekken over de dichtgevroren rivieren; er zijn er zelfs die de (Franse) Ardennen of het bos van Fontainebleau bereiken. Nog niet zo lang geleden werden in Hongarije een artiest en zijn vrouw die op weg waren naar Boedapest, aangevalen en gedood door een wolf." Vreemd genoeg pikt de auteur ook verhalen op over de Indische wolf die, zo lezen we, geregeld baby's van Indische vrouwen die hun kind op de grond achterlaten om op het veld te werken, ontvoeren en zogen. Daarover zouden zelfs talloze anekdotes zijn. Romulus en Remus in het voormalig Indië met andere woorden. Zou er dan toch iets van waar zijn?

Over de vos weet de auteur nog een grappig weetje te vertellen: "Vossen gaan op jacht langs de spoorwegen om vogels te verzamelen die omkwamen..." door het treinverkeer? Natuurlijk niet, treinen reden nog echt traag toen, neen: door elektrocutie door draden van de telegrafie! Geen opvangcentra voor gewonde vogels in die tijd, de vos knapte het klusje wel op. De vorige 'uit de ou de doos' leerde ons al dat zelfs potvissen op duizend meter diepte verstrikt raakten in onderzeese telegraafkabels. Daar zou onze vos een aardige kluij aan gehad hebben.

Ook bij de bruine beer is het een en al schade en jacht wat de klok slaat. Een anekdote leert ons dat Russische jagers uit Sint-Petersburg er eind 19e eeuw niet voor terugdeinsden 300 of 400 kilometer te reizen wanneer hen - via telegram uiteraard - de aanwezigheid van een bruine beer gemeld werd. Ten overvloed wordt de wreeddaardigheid van de bruine beer nog eens heel plastisch uit de doeken gedaan: "Er zijn mensen geweest van wie het hoofd compleet verbrijzeld werd door een slag met de voorpoten van zo een dier." (vrije vertaling).

Ten slotte zijn we bij de marterachtigen gekomen, en ook hier betreft de origineelste anekdote

"Een vos klimt makkelijk via de takken in een boom, maar langs een gladde stam, zoals deze, geraakt hij niet boven."

er één over het vangen van een marter. Zo had ene Charles St-John ontdekt dat een boommarter - zowaar - zijn frambozen kwam 'stelen'. Daarop installeerde de man een val die hij daags nadien controleerde. Tot zijn verbazing trof hij op de plaats van de val een grote hoop bladeren van de frambozenstruik met daaronder... een boommarter! Het dier had tijdens zijn gevangenschap alle bladeren binnen zijn bereik verzameld en er zich onder verstopt.

Was het maar een boommarter, die ónze frambozen kwam stelen ...

Hoewel de inhoud ervan soms confronterend kan zijn, kan ik jullie het lezen van - naast alle nieuw verschijnende, glimmende boekwerken - zo nu en dan ook eens een oud boek over zoogdieren stellig aanraden. Wie weet vind ik zo wel een opvolger voor het schrijven van deze reeks.

Met dank aan Alice Pillot voor het uitleenen van haar boek.

Bob Vandendriessche

Natuur.nieuws

Zomer: veel mensen lijken de stekker van hun telefoon wel te hebben uitgetrokken. E-mails blijven weken onbeantwoord, brieven lijken wel nooit te zijn aangekomen. En toch, in alle stilte... rolden bij de werkgroepen afgelopen weken maar liefst vier folders van de drukpersen: één voor elke grote activiteit naar aanleiding van de Europese Nacht van de Vleermuis, waarbij sommige folders bij tienduizenden bus aan bus verdeeld werden. Een andere algemene folder over vleermuizen moet het ruime publiek informeren en hen aansporen contact te nemen met de werkgroep indien er zich problemen met vleermuizen voordoen. Alsof we nog niet genoeg oproepen te verwerken krijgen... Nu ja, elke oproep wordt minstens telefonisch beantwoord, en indien het werk goed verdeeld wordt, loopt het wel los. Een derde folder, getiteld 'De Eikelmuis: een nieuwe rode lijstsoort?' zal gericht verspreid worden in het kader van het lopende eikelmuisproject, dat intussen een aardige omvang heeft bereikt, met deelprojecten in de vier zuidelijke Vlaamse provincies en de nodige aandacht in de verschillende media. Ter info: de eerste eikelmuisen lieten zich intussen gewillig vangen in de Vlaamse Ardennen, en aan de Westkust is afgelopen zomer weer voortplanting vastgesteld. Een uitgebreid artikel over de stand van zaken lees je in een volgende *Zoogdier*. En tenslotte is er een vierde folder waarmee de Zoogdieren- en de Vleermuizenwerkgroep zichzelf willen voorstellen aan geïnteresseerden. Als laatste kan een blijvende profilering geen kwaad: als men niet weet dat we bestaan, dan moeten we achteraf niet klagen dat men ons over het een of ander niet heeft geraadpleegd.

In West-Vlaanderen legde student Daan Verschelde de laatste hand aan een kleine maar fijne reizende educatieve tentoonstelling over vleermuizen, die vooral langs scholen en NME-centra zal reizen. Educatie voor alles, toch?

Ook nieuws van het personeelsfront: Goedele Verbeylen kwam per 1 juli de dienst Natuur.Studie versterken en zal zich vooral bezighouden met het onderhouden en verder uitbouwen van de databanken, de ondersteuning van monitoringprojecten en

ondersteuning van de faunawerkgroepen. Ook Kelle Moreau en Wouter Van Reusel gingen bij Natuur.Studie aan de slag. Een hele versterking, zowaar, die overigens meer dan welkom was.

Op waarnemingsgebied stond de zomer ook niet stil: er is de eerste waarneming van een tweekleurige vleermuis buiten de kust, maar dit betrof wellicht een verslept dier uit Tsjechië of Bulgarije, er zijn de everzwijnen in het Brugse Houtland (intussen met een aardige groep jonge biggen uitgebreid, ondanks het afschotplan), en verder zijn er nieuwtjes te verwachten over de hazelmuis, de hamster, de boommarter en... de lynx, die de afgelopen weken zelfs in het nieuws was. Reden genoeg om je abonnement op *Zoogdier* te verlengen.

Wordt vervolgd...

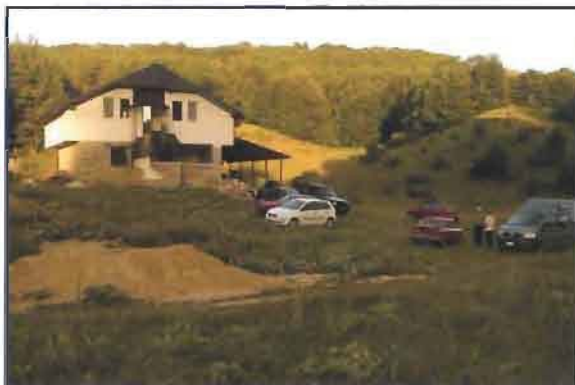

Bob Vandendriessche

VZZ-nieuws

Zomerkamp Veldwerkgroep Macedonië: blindmollen en sneeuwuizen

De eenentwintigste editie van het zomerkamp van de Veldwerkgroep van de VZZ speelde zich af in Macedonië, in Nationaal Park Galicica. Eind juli trokken 25 deelnemers naar het zuidwesten van dit nieuwe Balkanland. De meesten reisden via hoofdstad Skopje om daar te worden verwelkomd door Svetozar Petkovski, directeur van het Nationaal Natuurhistorisch Museum. Met een 4x4 voorop, reed de groep van zeven voertuigen vervolgens

Het onderkomen in het nationaal park Galicica. Foto: Anneleen Van Nylén

naar Ohrid. In die plaats aan het gelijknamige meer verzamelde ook de rest van de deelnemers zich. Het Galicica Park, met veel hoogland van rond de 1450 meter, ligt ingeklemd tussen het Meer van Ohrid en het Prespameer. De meren zelf liggen respectievelijk op 690 en 850 meter hoogte. De toegangsweg tot het park voert eerst langs het toeristische strand van Ohrid tot bijna in Albanië. Vlak voor de laatste bergen gaat de weg stijl omhoog, waarna een smalle weg en vervolgens een karrenspoor naar de berghut op de hoogvlakte leidt. Dit is voor toeristen geen weg om geregeld op en af te gaan. Het was er stil: om de dag kwam er een herder langs met zijn kudde, een enkele jager op zoek naar een verloren hond of een avonturier met een 4x4 die de weg kwijt was. Kortom, we zaten 'gevangen' in een natuurgebied.

Maar wát voor een natuurgebied: hoge bergen rondom, alpenweiden vol bloemen afgewisseld met beukenbossen en rotsige hellingen. De berghut bood ons met vier slaapvertrekken onderdak, en verder een keuken annex opslag maar zonder stromend water. Wel was er een put voor hemelwater. Met dit 'technische' water kon je lichaam en kleren wassen en het toilet doorspoelen. Elektriciteit, om batterijen en accu's op te laden, dienden we zelf op te wekken met een generator. 's Avonds werd de verlichting verzorgd door twee snorrende petromaxen.

In de val

Na een korte eerste oriëntatie op de omgeving zetten we ruim 200 *live traps* uit op de fraaie rotshellingen, in alpenweiden en langs bosranden. Speciaal gemaakte boomvallen hingen we op bij menselijke bewoning en in eiken- of beukenbossen. De mistnetactiviteiten voor het inventariseren van vleermuizen richtten zich vooral op enkele poeltjes die verspreid in het gebied aanwezig waren.

Gedurende de eerste dagen vingen we vooral grote bosmuis en bosmuis. Geleidelijk ontstond er in de groep, toevallig verdeeld over Belgen en Nederlanders, een soort competitie om met meer

De nog nooit eerder door de Veldwerkgroep gevangen westelijke blindmol. Foto: Laurens Vogelaers

tot de verbeelding sprekende soorten op de proppe te komen. En dat lukte.

Een aantal *pitfalls* was extra diep ingegraven, tot aan de onderkant van een horizontaal verlopende gang. Bij de eerste controle bleek dat deze vallen met ruim een liter fijne aarde waren volgegooid en ondanks het legen bij elke controle, waren enkele de volgende keer weer vol. Dat lieten de Belgen niet op zich zitten. Met de westelijke blindmol *Nannospalax leucodon* in gedachten werd een groot deel van een burcht afgegraven, totdat er enkele recht verlopende pijpen waren blootgelegd. Dit werd met een lange stengel gecontroleerd en toen er van binnenuit aan de stengel werd getrokken, wisten de 'jagers' dat ze beet hadden. Na het zware graafwerk was nu geduldig wachten het parool: met een grote hak bij de hand. Een blindmol komt eerst poolshoogte nemen en keert daarna terug om met losse aarde een gang weer dicht te stoppen. Toen een blindmol zijn kop even buiten de pijp stak was het raak: met een ferme slag van de hak werd de pijp achter hem afgesloten zodat het dier kon worden gevangen.

Een blindmol is eigenlijk een rolrond stukje bont zonder staart, terwijl de voorkant is te herkennen aan buiten de bek uitstekende snijtanden. Bij verstoring wordt de kop geheven en de bek opengesperd. Verder is het vluchtgedrag kenmerkend: steeds een kort stukje achteruit waggelen. De bijzonderheid van dit knaagdier (het heeft niets

Een grote lichtgrijze woelmuissoort met een lange staart: de sneeuwmuis. Foto: Laurens Vogelaers

met een mol gemeen en is meer een muis) zijn de ogen: overgroeid door huid kunnen zij toch licht waarnemen. Dit licht wordt geleid door de doorzichtige haren vanaf de neuspunt: een optische kabel avant la lettre.

Topsoort

Een paar Nederlanders trok daarna naar een zendmast op de hoogst bereikbare bergtop in de omgeving. Daar vonden ze rotsrichels vol grote spleten. Ze plaatsten 50 Longworth- en 10 Sherman-vallen in ondiepe grotjes, oude loopgraven en verspreide mangaten. De eerste controle leverde naast grote bosmuis ook een grote lichtgrijze woelmuissoort met een lange staart op: een sneeuwmuis *Chionomys nivalis*. Deze soort heeft lange snorharen om zich goed te kunnen oriënteren tussen de stenen en in de rotsspleten. Een dag later werd hier nog een sneeuwmuis gevangen.

Zowel de westelijke blindmol als de sneeuwmuis was nog niet eerder tijdens een zomerkamp van de Veldwerkgroep gevonden. Naast deze soorten werden met boomvallen ook voor ons bekendere, maar altijd tot de verbeelding sprekende soorten gevangen zoals relmuis en hazelmuis. Het terugzetten van de hazelmuizen was telkens

een feest. Het dier kon zelf de vrijheid tegemoet klimmen via een stevige tak van kooi naar boom. Tot het bereiken van de boom ging het langzaam. Bij beweging van de toeschouwers verplaatste het dier zich razendsnel naar de achterzijde van de boom, eigenlijk zoals elke boombewoner doet, om goed en wel op hoogte de dunnere takken als snelweg te gebruiken.

Hieronder staan alle vangsten van kleine zoogdieren opgesomd. Naast de zoogdieren zijn de vangsten van een gladde slang *Coronella austriaca* en een zandhagedis *Lacerta agilis* het vermelden waard.

Nieuw voor Macedonië

Met het mistnetten werden in totaal negen verschillende soorten vleermuizen gevangen. Daarvan was de baardvleermuisachtige *Myotis aurescens* nieuw voor ons en de gewone grootoorvleermuis *Plecotus auritus* bleek nieuw te zijn voor Macedonië. Maar ook met de batdetector en het bezoeken van oude huisjes en grotten werd gescoord: dit leverde bijvoorbeeld behalve de dwergvleermuissoorten *Pipistrellus savii*, *P. kuhlii* en *P. pygmaeus* ook de hoefijzerneuzen *Rhinolophum euryale*, *R. ferrumequinum* en *R. hipposideros* op.

Onze gastheer Petkovski was erg benieuwd naar het voorkomen van grootoorvleermuis, baardvleermuis, sneeuwmuis en slaapmuizen. Omdat er geen dieren zouden worden verzameld, werd er DNA verzameld met huidponsjes van oor (knaagdieren) of vlieghuid (vleermuizen).

		vangst	hervangst
oostelijke egel	<i>Erinaceus concolor</i>	1	0
dwergspitsmuis	<i>Sorex minutus</i>	1	0
tuinspitsmuis	<i>Crocidura suaveolens</i>	2	0
ondergrondse woelmuis	<i>Microtus subterraneus</i>	1	0
sneeuwmuis	<i>Chionomys nivalis</i>	2	0
westelijke blindmol	<i>Nannospalax leucodon</i>	1	0
bosmuis	<i>Apodemus sylvaticus</i>	10	3
bosmuis c.f.	<i>Apodemus spec.</i>	41	12
grote bosmuis	<i>Apodemus flavicollis</i>	101	45
relmuis	<i>Glis glis</i>	2	0
hazelmuis	<i>Muscardinus avellanarius</i>	9	3
totaal		171	63

Overzicht van de zoogdiervangsten (zonder de vleermuizen).

De tuinspitsmuis liet zich twee keer vangen. Foto: Laurens Vogelaers

De deelnemers waren meer dan anders beperkt in hun bewegingsvrijheid door het ruige landschap. Sommigen bezuurdten dit met leuke banden, zeven in totaal, beschadigden kwetsbare auto-onderdelen of zakten weg in de modder. Te voet de bergen overgaan kon ook, maar één van ons moest dat bekopen met een heuse 'hongerklop', zoals hij het zelf omschreef. Hij moest zich vervolgens per auto laten ophalen van een geïsoleerd gelegen plaats.

Relaxed

Toch was er naast de vele excursies met een hoge moeilijkheidsgraad ook een relaxexcursie naar Golem Grad, een beschermd eiland in het Prespameer. Door de geïsoleerde ligging zat het hier vol met de dobbelsteenslang *Natrix tessellata*, Moorse landschildpad *Testudo hermanni* en diverse watervogels, waarvan kroeskoppelikaan de bijzonderste was.

Zomerkampen van de Veldwerkgroep zijn niet vergelijkbaar met de genoegens en zekerheden die een reisorganisatie kan bieden. Ze staan wél garant voor onvoorspelbaarheden geleverd door de natuur zelf.

Jan Piet Bekker

Veldagenda 2007

voor de actieve natuurwaarnemer

Duizenden mensen zijn ieder jaar actief in de natuur: met verrekijker, fototoestel of opschrijfboekje; lopend, sluipend, kruipend of zittend ergens in het groen. In een prachtig natuurgebied of in de stad. Voor al deze mensen die in hun 'vrije tijd' de natuur in willen is er nu een inspirerende natuuragenda met veel bruikbare informatie.

Ook in 2007 geven de PGO's (Particuliere Gegevensbeherende Organisaties) in samenwerking met de KNNV uitgeverij, Voff en de Wildzoekers, een Veldagenda uit.

Aansluitend op het waarnemingsproject 'Soort van de maand, op stap en tellen in de natuur' staat er elke maand een bijzondere soort in de schijnwerper met tips waar ze te vinden zijn. Voor de maand februari zal dat bijvoorbeeld de haas zijn.

In de agenda staat allerlei handige informatie zoals websites van natuurorganisaties voor het doorgeven van waarnemingen, en tips voor belangrijke activiteiten zoals landelijke dagen, cursussen en symposia. Er is volop ruimte (speciaal in de weekenden) om excursies, inventarisatieweekenden, lezingen en velddagen te noteren en overige aantekeningen te maken.

Kortom, deze agenda is leuk en praktisch in het gebruik én geeft je zin om het veld in te gaan! Hij is te koop voor €12,95 bij de PGO's.

Maak voor 1 januari 2007 iemand lid van de Zoogdiervereniging VZZ en ontvang hem gratis. Stuur daartoe een e-mail naar leden@vzz.nl met daarin naam en adres van het nieuwe lid en de eigen adresgegevens.

Oproep

Braakballen gezocht

Van 4-12 november wordt er dit jaar voor de vijfde keer een Nationale Braakbal Pluisweek georganiseerd door de VZZ.

Vorig jaar is tijdens de pluisweek door 2500 kinderen geplozen in verschillende natuurmusea en bezoekerscentra. Om ook dit jaar alle deelnemers de gelegenheid te geven hun 'eigen' braakbal uit te pluizen zijn er veel braakballen nodig. Zonder deze braakballen geen pluisweek, daarom de oproep om zoveel mogelijk braakballen (geen gruis) te verzamelen en aan de VZZ op te sturen!

Vaak zorgen de locaties zelf voor begeleiders die de kinderen uitleg willen geven over het pluizen van braakballen. Voor locaties waarbij dit niet het geval is, zijn we op zoek naar personen die het leuk vinden tijdens het pluizen op een locatie aanwezig te zijn en mee te helpen. Heb je interesse geef dit dan door aan neeltje.huizenga@vzz.nl.

Braakballen kunnen (gratis) worden gestuurd naar:

Steunstichting VZZ
Antwoordnummer 1380
6800 VC Arnhem

Neeltje Huizenga

Agenda

1-4 oktober

14th Meeting of the International Hamster Workgroup in Beieren (Duitsland).

Nadere info via: www.anl.bayern.de

13-15 oktober

Burlweekend in de Belgische Ardennen met de Zoogdierenwerkgroep van Natuurpunt. Inschrijven op info@zoogdierenwerkgroep.be.

Het aantal plaatsen is beperkt.

13-15 oktober

Muizenweekend Zeeland VZZ-veldwerkgroep. Deze wordt gehouden in Zeeuws-Vlaanderen. Dat betekent kans op veldspitsmuis en mogelijk zelfs eikelmuis! Je kunt je voor dit weekend opgeven bij Jan Piet Bekker: jpbekker@zeelandnet.nl

28 november

Algemene Ledenvergadering VZZ

10-14 September 2007

Sixth European Vertebrate Pest Management Conference, the University of Reading, UK.

Een internationaal symposium met wetenschappers op het gebied van plaagbestrijding.

Colin Prescott: C.V.Prescott@Reading.ac.uk

Zie ook:

www.vzz.nl

Aanwijzingen voor auteurs

Artikelen dienen populair-wetenschappelijk van aard te zijn en niet elders gepubliceerd. De voorkeur gaat uit naar stukken over de (in het wild levende) zoogdieren van de Benelux. Ook korte mededelingen en bijzondere waarnemingen zijn welkom. Tekst zonder opmaak aanleveren per e-mail via: redactie.zoogdier@vzz.nl of op CD. Zorg voor ruim illustratiemateriaal, maar houd dit gescheiden van de tekst. In geval er copyright op de illustraties berust moet de auteur toestemming hebben voor het gebruik ervan. Beperk het aantal literatuurverwijzingen tot enkele essentiële. Per artikel kan van slechts één auteur het adres vermeld worden; van de overigen alleen de naam. Met vragen over inhoud en/of vorm kunt u altijd contact opnemen met de redactie. Uitgebreidere aanwijzingen voor auteurs zijn te vinden op de VZZ-site:

www.vzz.nl/zoogdier/auteurs.htm

Adressen

Zoogdierverseniging VZZ

Oude Kraan 8, 6811 LJ Arnhem, Nederland
T: 026-3705318 F: 026-3704038
E: zoogdier@vzz.nl Website: www.vzz.nl

Werkgroepen Zoogdierverseniging VZZ Veldwerkgroep Nederland

Eric Thomassen,
Middelstegracht 28, 2312 TX Leiden
T: 071-5127761 E: ericthomassen@hetnet.nl

Materiaaldepot Veldwerkgroep

Jan Alewijn Dijkhuizen
E: materiaal@vzz.nl

Vleermuiswerkgroep Nederland (VLEN-VZZ)

Oude Kraan 8, 6811 LJ Arnhem
E: vleermuiswerkgroepnederland@vzz.nl
Website: www.vleermuis.net

Informatiepunt Zeezoogdieren

Marjan Addink,
Naturalis, Postbus 9517, 2300 RA Leiden
E: addink@nmm.nl

Werkgroep Boomarter Nederland

Ben van den Horn,
Celsiusstraat 4, 3817 XG Amersfoort
T: 033-4625970 E: belise@freeler.nl

Beverwerkgroep

Annemarieke Spitzen
p/a VZZ, Oude Kraan 8, 6811 LJ Arnhem
T: 026-3705318 E: beverwerkgroep@gmail.com

Zoogdierwerkgroep Overijssel

Nico Driessen, p/a Natuur & Milieu Overijssel,
Stationsweg 3, 8011 CZ Zwolle
T: 038 425 0979 E: n.driessen@natuurmilieu.nl

Natuurpunt

Coxiestraat 11, 2800 Mechelen, België
T: 015-297220 Website: www.natuurpunt.be

Contactpersonen Natuurpunt Zoogdierenwerkgroep

Bob Vandendriessche
Begoniastraat 26, 8020 Oostkamp, België
T: 0477-757491
E: bob.vandendriessche@natuurpunt.be

Vleermuizenwerkgroep

Alex Lefevre, Klissenhoek 85, 2290 Vorselaar, België
T: 014-516201 E: vleermuizenalex@yahoo.com

VZZ-lidmaatschap/Natuurpunt-abonnement

VZZ-lidmaatschap met alleen *Zoogdier*: €15,- per jaar. Lidmaatschap met tijdschriften *Lutra* en *Zoogdier* €25,- per jaar.

Overmaken op postbank 203737 of voor België op rekening 000-1486269-35, onder vermelding van het gewenste lidmaatschap.

Leden van Natuurpunt kunnen zich op *Zoogdier* abonneren door €8,50 over te maken op 000-1486269-35 met vermelding:

"Zoogdier + 'lid Natuurpunt' + lidnummer"

Opzeggen

Uitsluitend schriftelijk, vóór 1 december, bij het Bureau van de VZZ.

Zoogdier

ISSN 0925-1006

Redactieadres

Redactie Zoogdier, Oude Kraan 8, 6811 LJ Arnhem,
T: 026-3705318, E: redactie.zoogdier@vzz.nl

Redactie

Marius den Boer (hoofdredacteur), Steve Geelhoed,
Maurice La Haye, Alice Pillot, Froukje Rienks, Meta
Rijks, Bob Vandendriessche, Sven Verkem

Medewerkers

Dirk Criel, Dick Klees, Bastiaan Meerburg, Thierry
Onkelinx, Goedele Verbeylen, Rollin Verlinde

Opmaak

Han Halewijn - Music Design, Arnhem

Druk

Hoontetijl Utrecht

Losse nummers Zoogdier

Losse nummers kosten € 6, inclusief porto. Bestellen via redactieadres, met vermelding van jaargang en nummer.

Kopijsluitingsdata

1 oktober 2006; 1 januari 2007; 1 april 2007; 1 juli 2007

UIT DE KUNST

Op de Frayelemaborg in Slochteren, ten oosten van de stad Groningen (het Slochterbos) wordt nog tot eind december een tentoonstelling gehouden van 24 beelden in staal. Een van die beelden is de 'Hazenheuvel' van Yvonne Struys. Nadere info: www.fraeylemaborg.nl

Uit de kunst